

Leidraad

Volwassenentraining

Totstandkoming leidraad

Voor de ontwikkeling voor deze leidraad is een projectgroep 40-plus schaken opgezet. In de projectgroep zijn zowel de KNSB als NOC*NSF vertegenwoordigd. De projectgroep bestaat uit de volgende personen: D.N. Meijer, E. Sibbing, E. van Breugel, mevr. I. van Gelder en R. Lammers

De leidraad is uitsluitend bestemd voor de trainers die onder auspiciën van de KNSB een cursus voor volwassenen gaan verzorgen of aan de bijscholingavond "Volwassenentraining" deelnemen.

Haarlem
1 juni 2005
05/BSpro/0898/eb (v5.03)
Projectgroep 40-plus schaken

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Samenwerking met de club	4
3. Doelstelling van de trainingen	4
4. Niveau van de trainingen	5
5. Sociale functie van de trainingen	6
6. Orde binnen de trainingen	6
7. Variatie in werkvormen	7
8. Inhoud van de trainingen	8
Bijlage 1 (trainer): Bordvisie	9
Bijlage 2a (trainer): Achtergrond zoek- en oplosstrategie	10
Bijlage 2b (cursist): Overzicht zoek- en oplosstrategieën (stap 1 t/m 3)	11
Bijlage 3 (trainer): Werkvormen	12
Bijlage 4 (trainer): Voorbeeldanalyses	13
Bijlage 5a (cursist): Instaptoets beginners	18
Bijlage 5b (cursist): Instaptoets lichtgevorderden	19
Bijlage 6 (trainer): Gebruik werkboeken stappenmethode	20
Bijlage 6a (cursist): Zelfstandig werken in werkboek stap 1	21
Bijlage 6b (cursist): Zelfstandig werken in werkboek stap 2	22
Bijlage 6c (cursist): Zelfstandig werken in werkboek stap 2 extra	23
Bijlage 6d (cursist): Zelfstandig werken in werkboek stap 3	24
Bijlage 7a (cursist): Uitleg mat	25
Bijlage 7b (cursist): Uitleg pat	26
Bijlage 7c (cursist): Uitleg rokade	27
Bijlage 7d (cursist): Uitleg en passant slaan	30
Bijlage 7e (cursist): Uitleg promotie	32
Bijlage 8a (trainer): Voorbeeld lesschema beginners	33
Avond 1	33
Avond 2	34
Avond 3	35
Avond 4	36
Avond 5	37
Avond 6	38
Bijlage 8b (trainer): Voorbeeld lesschema licht gevorderde	39
Avond 1	39
Avond 2	40
Avond 3	41
Avond 4	42
Avond 5	43
Avond 6	44
Bijlage 8c (trainer): Leeg Lesschema	45

Leidraad volwassenentraining

1. Inleiding

Deze leidraad heeft tot doel trainers houvast te geven bij het verzorgen van schaaktrainingen aan volwassenen. Het verzorgen van trainingen aan deze doelgroep vertoont naast vele overeenkomsten ook de nodige verschillen in vergelijking met het trainen van meer jeugdige leerlingen. Deze leidraad vormt een onderdeel van het 40-plus-project van de KNSB waarmee clubs worden ondersteunt bij het verbeteren van hun aanbod aan hun oudere leden.

Er is als uitgangspunt genomen dat de 'stappenmethode' als basis dient voor de trainingen. Er is namelijk gebleken dat deze officiële methode van de KNSB ook zeer geschikt is om training aan volwassenen mee te verzorgen. In de nieuwste handleiding van stap 2 (7^e druk, 2004) staat op pagina 32 en 33 ook een beknopt, maar zeer helder stukje over schaken voor volwassenen. Deze leidraad probeert daarvan een uitbreiding te zijn. Uiteraard kan elke trainer naar eigen inzicht en met eigen materiaal variëren op en afwijken van de hier gepresenteerde basis.

2. Samenwerking met de club

Zeker als u als trainer lessen gaat verzorgen bij een u minder bekende club, is het raadzaam om voorafgaand aan de trainingen een aantal zaken duidelijk af te stemmen. Eén aanspreekpunt werkt daarbij het meest prettig. Naast logistieke en financiële zaken als locatie, trainingsdata en -tijden, het regelen van het materiaal en afspraken omtrent vergoeding enz. moet ook gedacht worden aan goede afspraken over vertraging/verhindering, over het bellen van wegblijvende deelnemers, over het vooraf inleveren van partijen en over gezamenlijke inspanningen om te zorgen voor een goede doorstroom naar de club zelf.

De verantwoordelijkheid in deze ligt in de eerste plaats bij de vereniging. Niet alle clubs zullen direct overzien aan welke zaken gedacht moet worden bij volwassenentraining. De KNSB heeft voor deze verenigingen een 'handboek schaken voor volwassenen' met daarin de benodigde informatie; uiteraard kan vanuit de eigen ervaring als trainer ook op een aantal (aanvullende) zaken gewezen worden. Natuurlijk is het voor alle partijen nuttig na afloop samen de gegeven cursus te evalueren. De enquêtes uit het handboek waarmee clubs inzicht krijgen hoe succesvol de activiteit was, kunnen als startpunt dienen.

3. Doelstelling van de trainingen

Bij het trainen van volwassenen moeten we reëel zijn in onze doelstelling. Zeker als we een setting van slechts zes sessies in beschouwing nemen, kunnen wij noch de cursisten wonderen verwachten. Het is goed om bij aanvang van de cursus ook de deelnemers ervan bewust te maken dat zelfs bij goede training en grote eigen inzet, er slechts een beperkte toename van de daadwerkelijke speelsterkte verwacht mag worden. Als aanknopingspunt voor een kort groepsgesprekje kan onder andere de 'vragenlijst vooraf' uit het handboek dienen; de clubs willen dit vragenlijstje waarschijnlijk toch uitgedeeld hebben en het geeft ons als trainer meteen wat inzicht in de motivatie van cursisten. Daarnaast kunnen enkele van de hieronder genoemde belemmerende factoren besproken worden:

- Mindere geheugenvermogens

Schaken doet een groot beroep op onze geheugencapaciteiten. Helaas wordt het vermogen informatie op te slaan in het geheugen niet beter naarmate we ouder worden. Vooral het automatiseren van bepaalde vaardigheden kost moeite omdat het geheugen een groot deel van zijn flexibiliteit verloren heeft. Het aanleren van veel verschillende patronen kost veel moeite; we kunnen het best een beperkt aantal veel voorkomende patronen aanbieden en in laten oefenen. Het eigen maken van nieuwe begrippen kost door de mindere flexibiliteit ook meer moeite. Door echter een koppeling met reeds aanwezige kennis (waarvan volwassenen in het algemeen redelijk wat hebben) te maken, kan dit probleem grotendeels omzeild worden. Het koppelen van oude aan nieuwe kennis kan bijvoorbeeld door middel van duidelijke definities. 'Een looper mag diagonaal', is voor volwassen in één keer helder, waar kinderen erg gebaat zijn bij voorbeelden, omdat het begrip 'diagonaal' bij hen nog niet in volle omvang bekend is. Voor ingewikkeldere schaaktechnische begrippen geldt hetzelfde.

- **Beperkt beschikbare tijd**

Als volwassenen nog werkzaam zijn, is de tijd die beschikbaar is om aan schaken te besteden vaak beperkt. Gepensioneerden hebben vaak juist wel weer de nodige tijd.

Als de cursisten al enige tijd met schaken bezig zijn kunnen nog een aantal andere factoren eveneens remmend werken:

- **Faalervaringen m.b.t. schaakstudie**

Volwassenen hebben soms al een voorgeschiedenis van erg hard werken voor weinig rendement. De reden waarom het rendement uitbleef is vaak een combinatie van factoren; gebruikmaking van te moeilijk materiaal is er maar al te vaak één van.

- **Lacunes in aanwezige kennis / vaardigheden**

Omdat vrijwel geen van de cursisten het schaakspel heeft geleerd door het volgen van gestructureerde training, is de kans vrij groot dat er een aantal, soms erg eenvoudige, onderwerpen zijn die nooit voldoende behandeld zijn. Het is zaak deze mankementen als trainer snel te herkennen en suggesties te geven hoe ze weggewerkt kunnen worden. In [bijlage 1](#) vindt u enige aanwijzingen hoe bijvoorbeeld de veel voorkomende gebrekkige 'bordvisie' aangepakt kan worden.

- **Verschil in kennisniveau en vaardigheidsniveau loopt sterk uiteen.**

Meestal zien we bij senioren dat hun kennis hun vaardigheid (ver) overstijgt, omdat het nodige is opgepikt van clubgenoten, uit boeken en/of andere bronnen. Vaak zal deze kennis eigenlijk te hoog gegrepen zijn geweest, waardoor deze niet automatisch omgezet wordt in vaardigheid.

Het tegenovergestelde (grotere vaardigheid dan kennis) komt echter ook voor. Dit kan zich bijvoorbeeld voordoen bij onderwerpen als dubbele aanval. Een flink aantal dubbele aanvallen wordt gezien, maar er is geen enkele kennis omtrent de zoekstrategie aanwezig, waardoor de minder voor de hand liggende gevallen niet gevonden worden. Het bijbrengen van de juiste zoekstrategie blijkt ook bij volwassenen van cruciaal belang. Zie bijlagen [2a](#) en [2b](#) voor nadere informatie m.b.t. zoek- en oplosstrategieën.

In beide gevallen is het aan te bevelen de cursisten zich bewust te maken van de discrepantie tussen kennis en vaardigheid. Door dit inzicht in eigen vermogens zal makkelijker motivatie opgebracht kunnen worden voor niet geheel nieuwe onderwerpen. Ook geeft het de cursisten inzicht op welke van de twee aspecten extra gelet moet worden.

- **Reeds aanwezige kennis is niet in overeenstemming met de nieuw te leren kennis**

De cursisten zijn vrijwel zonder uitzondering opgegroeid met andere concepten dan in de stappenmethode gehanteerd worden. Sommige van deze concepten zijn slechts qua naamgeving anders (kwadrant in plaats van vierkant). In zulke gevallen kunnen we volstaan met het noemen van de moderne term. Er zijn echter ook een aantal concepten die met rede niet meer gebruikt worden. Zo werd vroeger nogal eens de term tweevoudige aanval gebruikt voor wat wij nu kennen als een dubbele aanval. In de stappenmethode zijn dit duidelijk andere begrippen.

Soms moeten we cursisten, alvorens nieuwe kennis aan te brengen, bewust maken van het feit dat de aanwezige begrippen niet adequaat zijn. Zo is het begrip 'oppositie' niet adequaat omdat zonder het begrip 'sleutelvelden' niet bepaald kan worden wanneer er slechts sprake is van twee koningen tegenover elkaar en wanneer het begrip 'oppositie' daadwerkelijk opgaat.

Voor (vuist)regels gelden soortgelijke overwegingen. Een enkele cursist zal wellicht nog een afwijkende puntentelling hanteren (bijvoorbeeld dame is 10, loper is 3½). Op wat hoger niveau blijken de groepjesregel van Euwe of een regel als 'dubbelpion zijn zwak' minder absolute waarheden, als in het verleden werd aangenomen.

4. Niveau van de trainingen

Zoals in de vorige paragraaf geschetst is de kans groot dat de groep waaraan u training geeft niveauverschillen bevat. Om hierin inzicht te krijgen, maar ook om een algeheel beeld te krijgen van het niveau waarop de trainingen gegeven moeten worden, is het raadzaam dit bij aanvang van de cursus te testen. Door cursisten vooraf partijen te laten insturen, kan de trainer een goed beeld krijgen van het daadwerkelijk spelniveau. Ook kan gebruik gemaakt worden van een instaptoets (zie bijlage [5a](#) en [5b](#)). De snelheid en juistheid waarmee de opgaven opgelost worden is ook een indicatie van het niveau.

Gedurende de training zelf kan de trainer natuurlijk ook door middel van vragen en opdrachten een beeld krijgen en waar nodig bijstellen.

Voor het trainen van volwassenen geldt evenzeer als bij het trainen van kinderen dat ze veel eerder te hoog wordt ingeschat dan te laag. Het gevaar van trainen op te hoog niveau kan met volwassenen goed besproken worden. Het is verstandig hier aandacht aan te besteden, om te voorkomen dat bijvoorbeeld voor thuisstudie alsnog te moeilijk materiaal wordt gekozen. Als indicatie kunnen we stellen dat bij het oplossen van een oefening per stelling niet langer dan 5 minuten benodigd hoort te zijn. Als we langer nodig hebben om de juiste zet te vinden, mogen we niet verwachten dat we deze in een praktische partij vinden.

Een ander argument voor niet al te moeilijke opgaven kan zijn dat juist op deze wijze veel patronen inge oefend worden. De kans dat één van die patronen terugkeert en herkend wordt in een eigen partij is in de eerste plaats afhankelijk van het aantal en niet van de diepte van de geoefende opgaven.

5. Sociale functie van de trainingen

De meeste clubavonden hebben een competitief karakter. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat gezelligheid en andere sociale aspecten niet ook een belangrijke aandeel kunnen hebben, maar het spelen van partijen en de uitslag daarvan voeren echter maar al te vaak de boventoon.

Er is geen noodzaak om deze competitieve sfeer ook tijdens de training te creëren. Sterker nog, trainingen kunnen juist een welkome aanvulling zijn voor diegene die minder gericht zijn op competitie of voor diegene die in deze competitie te vaak het onderspit delven.

Als trainer moeten we de groep zeer positief benaderen. In de praktijk blijkt telkens weer dat ook volwassenen complimenten zeer waarderen. Bij het achterwege laten van positieve feedback zullen ze echter maar al te snel de moed opgeven.

Uiteraard hoeft de positieve stimulans niet alleen de trainer te komen; deze kan ook komen van cursisten onderling. Van elke sessie zou er daarom minstens één onderdeel moeten zijn waarbij interactie met medecursisten plaatsvindt / kan vinden. Dit kan bijvoorbeeld zijn het uitspelen van een stelling tegen elkaar of het gezamenlijk analyseren van een stelling.

Om het groepsproces niet teveel op scherp te zetten moeten we er zeker in het begin voor waken om te zeer de nadruk te vestigen op de individuele capaciteiten. Met het individueel laten maken van opgaven tijdens de training kunnen we beter wachten tot iets later in de cursus.

Ook de pauzes spelen een belangrijke rol in het sociale gebeuren. Als trainer moeten we zeker gelegenheid geven even gezellig bij te praten.

6. Orde binnen de trainingen

In het algemeen zullen zich niet zo snel echte ordeproblemen voordoen bij training aan volwassenen. De deelnemers komen op eigen initiatief en weten al hoe ze zich in een trainingssetting dienen te gedragen. Toch zijn er wel enkele aspecten waar we als trainer op kunnen/moeten letten.

- Dominante cursisten

Zelfs binnen een groep cursisten van gelijkwaardig schaakniveau zien we vaak aanzienlijke verschillen in kennisniveau. Dit kan er bijvoorbeeld makkelijk toe leiden dat één van de cursisten wat te nadrukkelijk z'n surplus aan kennis wil etaleren. Ook bestaat het gevaar dat er onevenredig veel aandacht wordt opgeëist door diegene die over een beperkte kennis beschikt. Zo'n dominantie kan storend werken. Vaak kunnen we het als trainer ondervangen door niet te vaak zelf in te gaan op de opmerking, maar de opmerking terug te spelen naar de groep: 'Wie legt Klaas even uit wat we onder de gouden regels verstaan?' of 'Klopt de opmerking van Corrie dat sleutelvelden altijd twee velden voor de pion liggen?'.

- Niet afdwalen

Omdat volwassenen over het algemeen al een redelijk omvangrijk, maar helaas ook vaak een ongestructureerd kennisbestand hebben, moeten we als trainer waken, niet te af te dwalen van ons feitelijk verhaal. Natuurlijk moeten we gaten in de (voor)kennis proberen te dichten en is het goed om verbanden te leggen met reeds aanwezige kennis en ervaringen. De boodschap moet echter wel zichtbaar blijven. Naast het aangeven van een duidelijk doel van de training (welke kennis en vaardigheid willen we proberen te vergroten) en het geven van samenvattingen

(eventueel door cursisten zelf), is het goed duidelijk aan te geven wanneer we een 'uitstapje' maken en wanneer we weer terug zijn. Uiteraard mag zo'n uitstapje nooit te lang duren.

- **Bijpraten met buurman**

Net als kinderen gaan volwassenen iets anders doen op het moment dat hun aandacht niet meer op de les gericht is; ze gaan bijvoorbeeld bijpraten met hun buurman. Vaak gebeurt dit rustig zodat het niet meteen storend is. Als trainer moeten we het signaal desalniettemin serieus nemen; misschien is het tijd om de instructie af te wisselen met een actievere werkvorm of moeten we het tempo aanpassen.

- **Op tijd aanwezig**

Net zoals het sommige schakers niet uitmaakt als hun klok al vijf minuten loopt als ze binnenkomen op de competitieavond, zijn er in de training ook mensen die het niet zo nauw nemen met het begintijdstip. Dit kan snel storend gaan werken.

We hoeven hier niet meteen een zwaar punt van te maken, maar we mogen wel laten blijken dat dit niet wenselijk is. Ook aan het einde van de pauze kan dit probleem zich voordoen.

- **Mobiele telefoons**

Ook met het uitzetten van mobiele telefoons nemen mensen het niet altijd even nauw. Het merendeel van de senioren beseft echter prima de gewenstheid hiervan. De dissident attent maken op deze norm is vaak voldoende.

7. Variatie in werkvormen

Bij het geven van schaaktrainingen kunnen we vele verschillende werkvormen gebruiken. Over het algemeen zijn volwassen gewend aan frontale instructie en accepteren deze zonder problemen. U zult niet zo snel signalen opvangen dat afwisseling gewenst is. Toch blijken meer actieve werkvormen ook voor deze doelgroep zeer geschikt. Juist ook voor volwassenen is het nuttig te ervaren dat de praktijk altijd toch moeilijker is dan de theorie. We moeten dan ook zeker aandacht schenken aan de verwerkingsfase. Het langdurig maken van opgaven tijdens een les is echter niet nodig; opgaven kunnen als studiemateriaal voor thuis worden meegegeven. Het uitspelen van stellingen, zowel simultaan als tegen elkaar, is erg nuttig: zowel trainer als cursisten krijgen inzicht in de moeilijkheden die er komen kijken bij het toepassen van de overgedragen kennis.

Vrijwel alle werkvormen die we bij jeugdtraining (kunnen) inzetten, zijn ook voor senioren geschikt. Het spelen van spelletjes vinden volwassen vaak net zo leuk als kinderen! De analytische vaardigheden van senioren zijn over het algemeen wat beter dan bij jeugd. Het (in tweetallen) laten analyseren van een stelling of partijfragment werkt dan ook goed. Ook op het gebied van de zelfwerkzaamheid mogen we van volwassenen wat meer verwachten. Het zelfstandig bestuderen van een artikel behoort tot de mogelijkheden. In [bijlage 3](#) staat een overzicht van werkvormen die u eventueel zou kunnen gebruiken. Zeker bij licht gevorderde cursisten zal ook het bespreken van partijen van de deelnemers zelf een belangrijke onderdeel van de training moeten zijn. Zoals al eerder aangegeven leren volwassenen het best door nieuwe kennis te koppelen aan reeds bestaande. In het verlengde hiervan ligt dat we in de trainingen aan moeten sluiten bij reeds aanwezige ervaringen. Deze ervaringen zijn het meest concreet bij het bespreken van partijen. Uit de praktijk blijkt wel dat deelnemers vaak tijdig en nadrukkelijk verzocht moet worden om partijen in te leveren, omdat er een zekere terughoudendheid bestaat. Uiteraard zal de bespreking van partijen op een positieve manier moeten gebeuren. In de bespreking, die nimmer teveel tijd in beslag mag nemen, zal de nadruk moeten liggen op het al dan niet goed toepassen van de reeds behandelde onderwerpen. In [bijlage 4](#) vindt u voorbeelden van hoe dergelijke analyses eruit kunnen zien. Het is bovenal zeer belangrijk flink te variëren in werkvormen. Zo'n afwisseling alleen al motiveert en door de variatie in werkvormen krijgen meer mensen de gelegenheid hun sterke punten te laten zien en te benutten, hetgeen de gemiddelde leerprestaties bevordert.

8. Inhoud van de trainingen

Zoals gezegd wordt geadviseerd om voor de inhoud gebruik te maken van de stappenmethode, waardoor er automatisch een verantwoorde lijn in uw trainingen komt. Desalniettemin zal elke training afgestemd moeten worden op de betreffende groep en beschikbare tijd.

Als bijlagen treft u een tweetal voorbeelden van lesschema's aan die een idee geven hoe de lesavonden ingevuld kunnen worden. [Bijlage 8a](#) bevat een voorbeeldschema voor een beginnerscursus (= niveau stap 1) en [bijlage 8b](#) bevat een voorbeeldschema voor een cursus aan lichtgevorderden (= niveau stap 2/3).

Deze schema's zullen altijd aan de eigen situatie aangepast dienen te worden, maar dienen een idee te geven van de inhoud en structuur die binnen een dergelijke cursus gebruikt kan worden. In [bijlage 8c](#) vindt u een leeg schema, dat u eventueel kunt gebruiken om uw eigen invulling te plannen.

Willen we echter daadwerkelijk een verbetering van de speelsterkte bereiken, dan zullen de cursisten ook zelfstandig flink aan de slag moeten. Ter ondersteuning van de cursisten op dit gebied treft u in de bijlagen [6a](#), [6b](#), [6c](#) en [6d](#) uitleg aan van diverse oefenboeken van de stappenmethode.

Met name voor beginnersgroepen is het ook nuttig om enige aandacht te besteden aan de geschreven en ongeschreven regels van het schaakspel. Niet alle spel- en fatsoensregels zijn zo vanzelfsprekend als ze voor de meer ingevoerde schaker soms lijken. Op de cd-rom staan een tweetal quizzen (Quiz over schaaketiquette en Spelregelquiz) aan de hand waarvan een aantal regels ter sprake kunnen komen.

9. Tenslotte

De hoop is dat deze leidraad voor trainers samen met het handboek voor verenigingen een opmaat kan zijn voor het daadwerkelijk succesvol verzorgen van de trainingen. Suggesties, aanvullingen en ervaringen met betrekking tot deze leidraad zijn nog altijd van harte welkom (via bonds bureau@schaakbond.nl).

Dergelijke opmerkingen kunnen de KNSB alleen maar helpen bij het stimuleren van een mooi trainingsklimaat op schaakverenigingen. Bij de beoefening van een sport, hoort nu eenmaal ook de gelegenheid om te trainen; het gezamenlijk en onder begeleiding trainen heeft vele voordelen boven slechts zelfstudie.

Naast het onmiskenbare nut, kan het trainen bovendien erg leuk zijn. Niet alleen voor de deelnemers, maar ook voor de trainer zelf.

Alle succes bij de verzorgen van volwassenentraining!

Bijlage 1 (trainer): Bordvisie

Niet iedereen kijkt met dezelfde ogen tegen een stelling aan. Een gevorderde schaker ziet bijvoorbeeld in één oogopslag welke stukken ongedekt staan. Iemand die net heeft leren schaken ziet dit niet onmiddellijk en zal pas na enig speurwerk tot dezelfde conclusie komen. De gevorderde schaker denkt echter niet sneller. Hij beoordeelt het wel of niet gedekt staan al tijdens het waarnemen van de stelling. Dit 'met schakers-ogen' naar stellingen kijken noemen we bordvisie. Elk sterke schaker beschikt over een goede bordvisie oftewel hij overziet vrijwel direct alle mogelijkheden van de stukken.

Beginners die leren schaken kijken in het begin met hun ogen van alledag naar de schaakstellingen. Zij kijken niet naar welke stukken aangevallen en/of verdedigd staan, maar kijken eerder naar of stukken hetzelfde zijn, of ze al dan niet bij elkaar staan en of ze al dan niet op een lijn staan (bijv. pionnen in een keten). Een dergelijke kijk op stellingen levert maar minimaal nuttige informatie voor het vinden van de beste zet op.

Als trainer moeten we snel proberen mensen bewust naar aanvals- en verdedigingsrelaties te laten zoeken, zodat deze manier van kennis nemen van de stellingen de kans krijgt de basale principes te verdringen.

In de handleiding van de eerste stap staan tal van spelletjes waarmee op een natuurlijke manier de goede manier van naar stellingen kijken kan worden ingeoefend.

Wachten we te lang met het inoefenen van het aanval en verdediging dan bestaat het gevaar dat juist de basale principes inslijten; bij volwassenen kost het de nodige moeite om dit later te corrigeren.

Bij volwassenen die al enige tijd schaken is vaak wel enige vorm van bordvisie aanwezig. Juist bij minder sterke spelers vertoont deze bordvisie echter mankementen: niet alle mogelijkheden worden waargenomen. Naast het bovengenoemde probleem van het niet met schakersogen naar de stelling kijken, zien we bij senioren soms ook juist dat principes die zij hanteren tijdens het schaken – ongewenst en ongemerkt – ingesleten zijn in hun waarneming. Zo worden slagzetten achteruit snel gemist, omdat veelal vooruit geslagen wordt. Of ziet men een offermogelijk over het hoofd, omdat men normaal gesproken juist probeert niets weg te geven. Bij jeugdigen vinden we dergelijke gebreken in de bordvisie ook terug, maar de inslijting is daar veel minder ernstig.

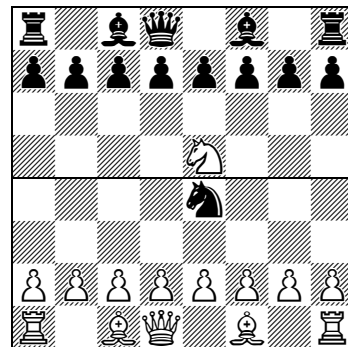
Als we beogen de speelsterkte van deze doelgroep effectief te verhogen, zullen we als onderdeel van de training deze bordvisie moeten proberen te verbeteren. Een belangrijke stap daarin is de bewustwording van de eigen bordvisie.

Het bespreken van partijen van de cursisten kan daarbij helpen. De cursisten moet (op een positieve manier) duidelijk gemaakt worden dat het 'zomaar weggeven van een stuk' niet moet worden geweten aan domheid, maar aan de bordvisie. Deze bordvisie kunnen we, met de nodige oefening en inzet, verbeteren (of het lukt om domheid af te leren is maar de vraag!).

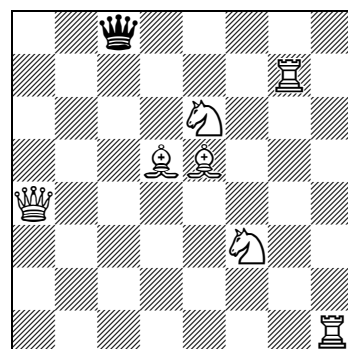
Een eerste stap in het verbeteren van de bordvisie moet zijn het aanleren van het gericht zoeken naar ongedekte stukken. De bordvisie zal snel verbeteren op het moment dat (ook tijdens partijen!) echt consequent in elke stelling gezocht wordt naar ongedekte stukken.

Enkele oefeningen kunnen daarbij helpen: laat cursisten een (willekeurige) stelling onthouden, vraag de cursisten vervolgens welke stukken ongedekt stonden. Een aantal cursisten zal inzien dat ze naar verkeerde dingen in de stelling gekeken hebben.

Een andere oefening die gedaan kan worden is het (uit het hoofd) vinden van het ongedekte stuk, bijvoorbeeld: Welk van de volgende stukken staat ongedekt? Df5, Tb6, Ld3, Pb4 (antwoord Tb6) of iets moeilijker Df5, Tc5, Lf2, Pd5 (antwoord Df5).

Spelletje om de bordvisie te oefenen: de bedoeling is de stelling van de tegenstander met het paard leeg te eten. Daarbij zetten de vijandige stukken niet. Het paard mag geen gedekte stukken pakken en ook niet naar velden waar hij geslagen zou kunnen worden.

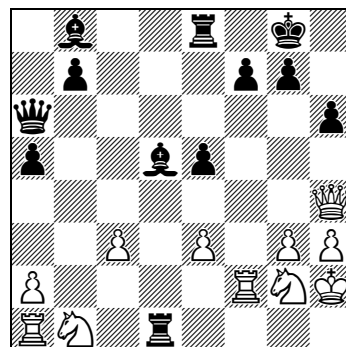
Een aardig spel om bij gevorderden de bordvisie te oefenen: vang met alle stukken, behalve koning en pionnen, de dame. De damepartij wint als hij twee stukken buit maakt.

Voorbeeld van opstelling waar de dame gevangen is

Bijlage 2a (trainer): Achtergrond zoek- en oplosstrategie

Op bladzijde 19 van de handleiding stap 2 (7^e druk, 2004) staat een korte, heldere omschrijving van wat zoek- en oplosstrategieën zijn en waartoe zij dienen. Deze bijlage probeert wat meer inzicht en achtergronden te verschaffen, specifiek gericht op training aan volwassenen.

We denken vaak niet na over hoe we combinaties vinden; we 'zien' ze gewoon. Als we echter eigen partijen (bijvoorbeeld met behulp van een schaakprogramma) bekijken, blijkt vaak dat we er ook eentje 'gewoon niet gezien' hebben. Nevenstaande stelling kan dit probleem (waarschijnlijk) voor cursisten inzichtelijk maken; zelfs wat sterke spelers zien vaak niet direct de juiste zet.

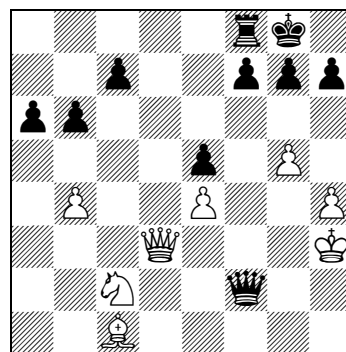
Om als trainer de tactische vaardigheden van onze cursisten te verhogen moeten om te beginnen zorgen dat er naar de juiste kenmerken in een stelling wordt gekeken. Om dit te bewerkstelligen kunnen we in de stelling hiernaast vragen welke stukken ongedekt staan; dit zijn alleen de toren op d1 en de toren op e8. Voor velen is alleen het feit dat de aandacht op deze twee stukken wordt gericht al voldoende om tot de dubbele aanval **1. Dh4-a4** te komen. Zo'n voorbeeld leert ons wel dat het proces van ongedekte stukken zoeken blijkbaar niet automatisch ging!

Een dergelijke goede manier van zoeken noemen we een **zoekstrategie**. Bij volwassenen zien we vaak dat een zoekstrategie geheel ontbreekt of sterk gericht is op de meer strategische aspecten van een stelling: een dubbelpion valt op, maar een ongedekt stuk wekt geen argwaan. We doen er goed aan van de belangrijkste tactische onderwerpen de juiste manier van zoeken (zoals aangegeven in de handleidingen van de stappenmethode) te benadrukken en te laten inoefenen.

Soms leidt een juiste oriëntatie nog niet onmiddellijk tot een idee voor de beste zet. In dat geval moeten we bedenken welke combinatie of actie het beste past bij de gevonden stellingskenmerken. Als er veel ongedekte aanvaldoelen zijn, is er een goede kans op een dubbele aanval. Als er twee aanvaldoelen op één lijn staan, dan moet gedacht worden aan een penning of röntgenaantal. Zijn er stukken met een verdedigende taak, dan moet aan een vorm van uitschakelen van de verdediger worden gedacht. Dit vinden van een geschikte combinatie/actie op basis van de stellingskenmerken noemen we een **oplosstrategie**.

Over het algemeen zijn volwassen redelijk in staat de juiste oplosstrategie te kiezen als ze eenmaal aandacht hebben voor de betreffende kenmerken. Het grootste probleem ligt bij deze doelgroep in het feit dat er nauwelijks bewust wordt stilgestaan bij de oplosstrategie.

In nevenstaande stelling valt de zwarte dame op f2 de meeste mensen wel direct op. Vrijwel iedereen kijkt ook even naar de zet **1. Lc1-e3** maar deze wordt vervolgens (terecht) afgekeurd vanwege het antwoord **1. ... Df2-f3+**. Veel schakers zoeken nu echter niet naar een andere manier om gebruik te maken van de geringe mobiliteit van de dame, maar richten hun aandacht op iets anders. Als we echter wel verder zoeken naar een manier om de dame in te sluiten vinden we wellicht **1. Dd3-d1!!** Dit is immers de enige andere goede zet waarmee we het vluchtveld g1 aan de zwarte dame ontnemen. Wit kan vervolgens met **2. Lc1-e3** de dame ophalen.

Door, zoals in de stappenmethode gedaan wordt, per onderwerp telkens duidelijk te maken welke zoekstrategie en welke bijbehorende oplosstrategie gekozen moet worden, kunnen we de cursisten enige controle geven op het 'zien van de juiste zet'. Juist voor senioren die al enige tijd schaken en die al de nodige (en soms gebrekkige) kennis geautomatiseerd hebben, is deze controle erg nuttig.

In [Bijlage 2b](#) vindt u een overzicht van de belangrijkste zoek- en bijbehorende oplosstrategieën in de eerste drie stappen.

Bijlage 2b (cursist): Overzicht zoek- en oplosstrategieën (stap 1 t/m 3)

Zoeken

- ⇨ Sta je schaak?
- ⇨ Zijn er ongedekte stukken?
- ⇨ Heeft je tegenstander een kwetsbare koning?
- ⇨ Val je een belangrijk stuk aan?
- ⇨ Val je een vijandig stuk twee keer aan?
- ⇨ Staat je eigen koning kwetsbaar?
- ⇨ Zijn er stukken die nog niet meedoen?
- ⇨ Doen al je stukken mee?

- ⇨ Zijn er meerdere aanvalsdoelen?
- ⇨ Zijn er stukken met een verdedigende functie?
- ⇨ Staan er twee aanvalsdoelen op één 'baan'?
- ⇨ Is er een batterij die afgevuurd kan worden?
- ⇨ Staan er aanvalsdoelen op een paardsprongafstand?

- ⇨ Kan de vijandige koningsstelling geopend worden?
- ⇨ Zijn er al penningen?
- ⇨ Heeft een geopend stuk een verdedigende functie?
- ⇨ Zijn er stukken met weinig beschikbare velden?
- ⇨ Sta je slecht?

Oplossen / combinatie

- Schaak opheffen (door slaan, tussenplaatsen of weggaan)*
- Sla een ongedekt stuk*
- Mat*
- Voordelige ruil*
- Tweevoudige aanval*
- Koning in veiligheid (door bijv. rokeren)*
- Ontwikkelen*
- Aanvallen*

- Dubbele aanval*
- Uitschakelen verdediger (door slaan, wegjagen of weglukken)*
- Penning / röntgenaanval*
- Aftrekaanval of -schaak of dubbelschaak*
- Dubbele aanval paard*

- Mat door toegang*
- Aanval op een geopend stuk*
- Gepend stuk is geen goede verdediger*
- Insluiten*
- Remise (door pat, onvoldoende materiaal, eeuwig schaak of eeuwige aanval)*

Aanvalsdoelen zijn:

- ♣ Koning
- ♣ Hout (Ongedekte stukken, onvoldoende gedekte stukken, hogere stukken)
- ♣ Veld (matveld of ander belangrijk veld)

Bijlage 3 (trainer): Werkvormen

Hieronder vindt u een - uiteraard onvolledig - overzicht aan van mogelijke werkvormen. De werkvormen zijn geordend naar de onderdelen van het lesmodel (maar uiteraard zijn sommige werkvormen bij meerdere onderdelen te gebruiken). U kunt deze lijst gebruiken om voor uzelf na te gaan welke werkvormen u wilt gebruiken; uiteraard zijn niet alle in elke situatie even geschikt.

Oriëntatie

- 1) verhaal of anekdote vertellen
- 2) partij(fragment) behandelen om interesse te wekken
- 3) vragen naar ervaringen van cursisten

Relevante voorkennis

- 4) vragen stellen over voorkennis
- 5) behandelen van een stelling op demonstratiebord
- 6) klein stencil (met 6 opgaven) maken om voorkennis te activeren

Verwerving

- 7) instructie met behulp van een demonstratiebord
- 8) in groepjes stellingen analyseren + gezamenlijk nabespreking (uitwisseling van ideeën)
- 9) (thuis) laten doorlezen van een artikel met bespreking op trainingsavond
- 10) geprogrammeerde instructie via de PC (schaakacademie.nl of Tasc Chess CD-2)

Verwerking

- 11) opgaven oplossen (bladzijde uit het werkboek)
- 12) voorbeelden van het onderwerp laten verzinnen
- 13) opgaven oplossen met behulp van zoekwijzer (= uitgeschreven zoek- en/of oplosstrategie)
- 14) partij na laten spelen met vragen
- 15) een stelling simultaan uitspelen
- 16) vastgestelde opening simultaan uitspelen (b.v. een gambiet)
- 17) bepaalde stelling tegen elkaar spelen
- 18) varianten blind laten uitrekenen
- 19) controleren of een bepaald offer goed is
- 20) stellingen waar de dreiging gezocht moet worden en aan laten geven hoe die dreiging opgeheven kan worden
- 21) fouten uit analyse laten vinden
- 22) opgaven met meerkeuzevragen laten maken
- 23) speler bespreekt eigen partij voor de groep
- 24) partijen tegen computer spelen
- 25) stelling als afgebroken partij laten analyseren

Toetsing

- 26) stencil met opgaven over behandelde onderwerpen
- 27) het koppelen van opgaven en onderwerpen
- 28) controleren van toepassing in partijen

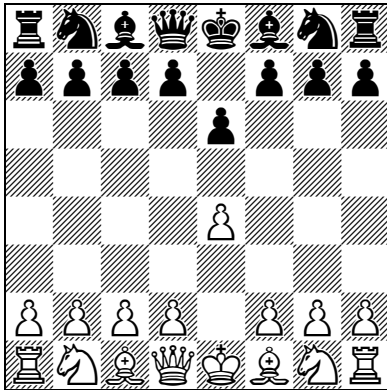
Bijlage 4 (trainer): Voorbeeldanalyses

In deze bijlage vindt u een tweetal uitgewerkte analyses die een idee geven van de punten waaraan aandacht kan worden besteed in dergelijk analyses.

**Teitsma – Langbroek,
Interne BSG, 6 december 2004**

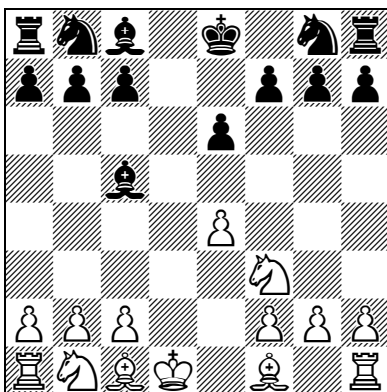
(De **vet gedrukte zetten** zijn de zetten uit de partij)

1.e2-e4 e7-e6

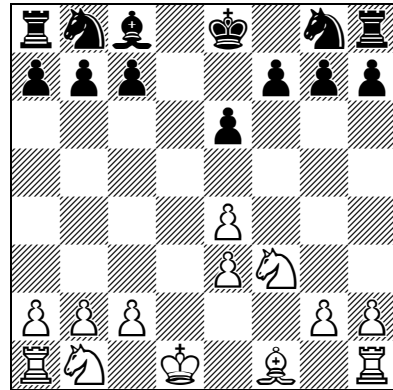
De "Franse opening", meestal gaat het verder met 2.d2-d4 d7-d5.

2.d2-d3 d7-d5 3.Pg1-f3 d5xe4 4.d3xe4 Dd8xd1+ 5.Ke1xd1 Lf8-c5

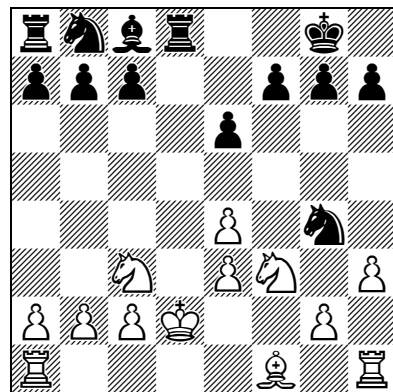
Wit mag niet meer rokeren, maar in dit soort stellingen - zonder dames - is dat niet erg. Maar wat te doen tegen de aanval van pion f2? Zelf in de aanval gaan met Lc1-f4 of dekken met Lc1-e3 – Kd1-e2 – Kd1-e1?

6.Lc1-e3 Lc5xe3 7.f2xe3

In het eindspel is dit geen fraaie dubbelpion. In het middenspel valt het nog wel mee: de witte pionnen houden wel veel velden in het midden onder controle.

7...Pg8-f6 8.Pb1-c3 Pf6-g4 9.Kd1-d2 0-0 10.h2-h3 Tf8-d8+

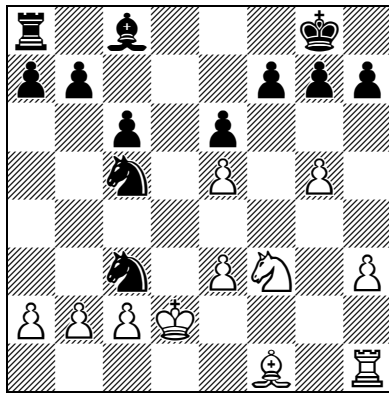

Wit moet zijn stukken ontwikkelen, zonder dat ze elkaar in de weg staan. Vandaar dat 11.Lf1-d3 Pg4-f6 12.Kd2-e2 aangewezen was.

11.Kd2-e2 Pg4-f6 12.Ta1-d1 Td8xd1 13.Ke2xd1 c7-c6 14.e4-e5 Pf6-d5 15.Kd1-d2 Pb8-d7 16.g2-g4 Pd7-c5

Wit is nog niet klaar met ontwikkelen, vandaar dat 17.Lf1-d3 hier een goede zet. Wits pionnen op e5 en e3 lijken "zwak", maar ze houden zwart wel in toom. Kijk naar Lc8!

17.g4-g5 Pd5xc3

Nu begint de witte stelling te kraken, al had het na 18.Kd2xc3 Pc5-e4+ 19.Kc3-d4 allemaal nog mee gevallen voor wit.

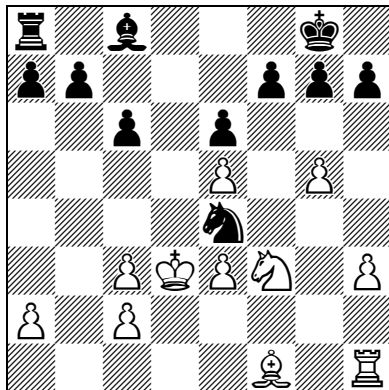
18.b2xc3

Tactiek beslist nu – zoals zo vaak - de partij.

18...,Pc5-e4+

Wit verliest een pion of meer....

19.Kd2-d3

Na 19.Kd2-c1 valt de schade nog mee. Nu wint zwart met een “dubbele aanval paard” [uit Stap 2] een hele toren.

19...,Pe4-f2+ 20.Kd3-e2 Pf2xh1

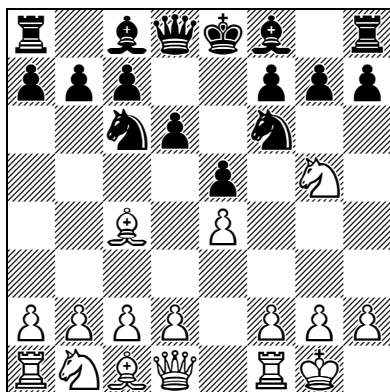
Omdat het paard ook nog levend uit de hoek komt, staat zwart een toren voor en won: 0-1

SAMENVATTEND

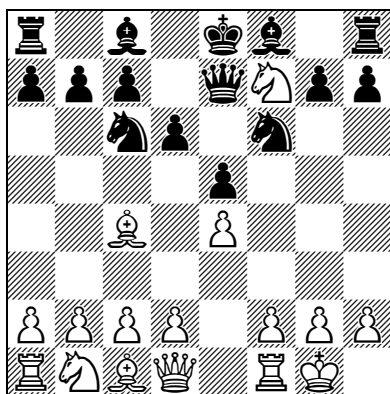
- ⇒ De Franse opening
- ⇒ Na dameruil blijft de witte koning in het midden: erg of niet?
- ⇒ Dubbelpion: zwak of niet?
- ⇒ Denk aan de gouden regels! Eerst alle stukken ontwikkelen!
- ⇒ Tactiek uit Stap 2 beslist de partij: 18...,Pc5-e4+ en 19...,Pe4-f2+

Eddy Sibbing, 20 december 2004

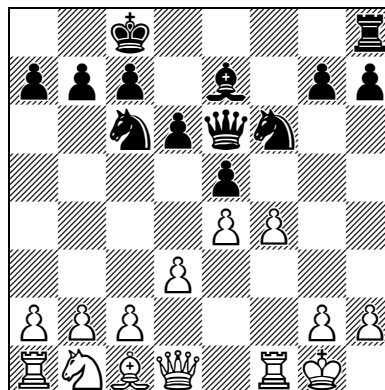
1.e2-e4 e7-e5 2.Pg1-f3 Pb8-c6 3.Lf1-c4 d7-d6
(Een beetje passief, want nu kan Lf8 er niet uit.
Actiever is 3...,Lc5 of 3...,Pf6. Na 3...,Pf6 4.Pg5 d5!
kom je in het Tweepaardenspel) 4.0-0 Pg8-f6
(Veiliger was 4...,Lg4 of 4...,Le7 zodat wit niet Pg5
kan spelen) 5.Pf3-g5!

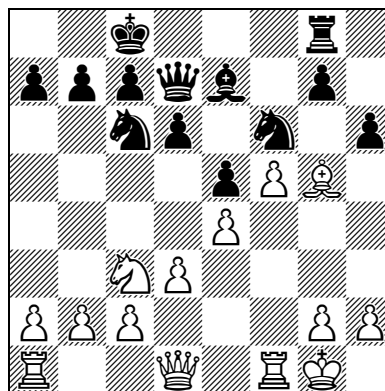
(Een *tweevoudige aanval* op f7! Let in de opening altijd goed op aanvallen op f7 of f2, want die kosten vaak materiaal of je rokade. De normale verdediging van zwart is d6-d5, maar dan zou zwart al twee keer met de d-pion hebben gespeeld. Het was in ieder geval beter dan de partijzet, want dat kost punten!) 5...,Dd8-e7 (Wit heeft nu een luxeprobleem: 6.Lxf7+ Kd8 7.Lb3 [zwart is dan de rokade en een pion kwijt] of 6.Pxf7 zoals in de partij) 6.Pg5xf7

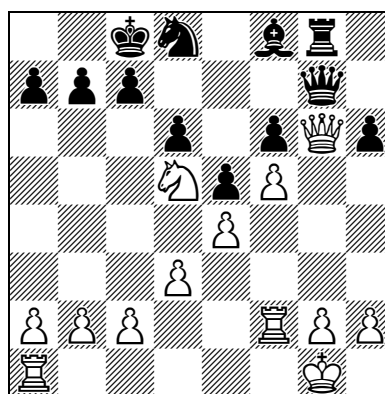
(Een interessante zet zou 6...,Pa5 zijn. Na 7.Lb3 Pxb3 wint zwart materiaal en ook 7.De2 Pxc4 8.Dxc4 Dxf7 verliest voor wit. Het beste kan wit 7.Pxh8 Pxc4 8.d3 spelen. Zwart heeft het paard op h8 nog niet gevangen en daarnaast staan zwarts stukken elkaar in de weg) 6...,Lc8-e6 7.Lc4xe6 De7xe6 8.Pf7xh8 0-0-0 9.d2-d3 Lf8-e7 10.f2-f4 Td8xh8

(“Wit heeft de opening gewonnen”: hij heeft een kwaliteit en een pion voorsprong. Zwart staat goed ontwikkeld, maar wit heeft geen zwakke punten en kan eenvoudig de zwarte aanvalskansjes opvangen) 11.f4-f5 De6-d7 12.Lc1-g5 Th8-g8 13.Pb1-c3 h7-h6

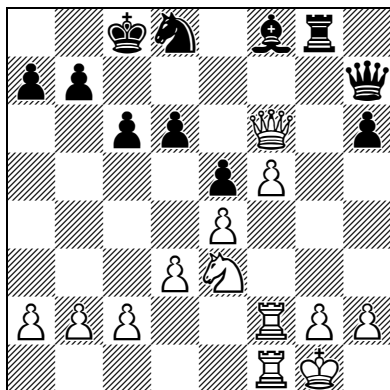

(Stukken ruilen is de gangbare regel als je materiaal voor staat, maar misschien niet het beste in deze stelling. Door de g-lijn te openen krijgt zwart enige aanvalskansen) 14.Lg5xf6 g7xf6 15.Dd1-h5 Le7-f8 16.Pc3-d5 Dd7-g7 (Met dames op het bord heeft zwart altijd kansjes, zeker als die samenwerkt met andere stukken) 17.Tf1-f2 Pc6-d8 18.Dh5-g6

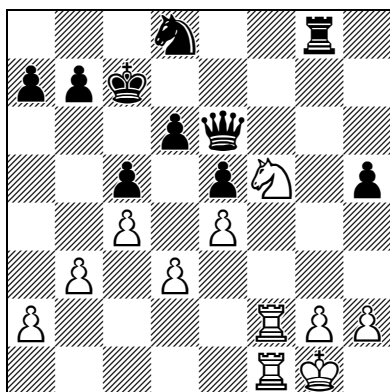

(Goed gespeeld van wit: na dameruיל heeft zwart geen echte kansen meer) 18...,Dg7-h8 (Ook zwart speelt goed: liever een pion verliezen dan dames ruilen!) 19.Dg6xf6 Dh8-h7 (Zwarts aanval over de g-lijn lijkt niet gevaarlijk, maar wit heeft niet gezien dat zijn dame in gevaar dreigt)

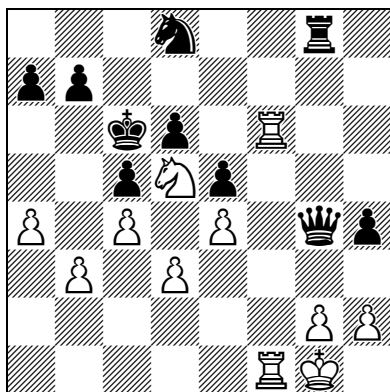
te komen... Het beste is 20.Dh4 om de dame te redden) **20.Ta1-f1 c7-c6 21.Pd5-e3**

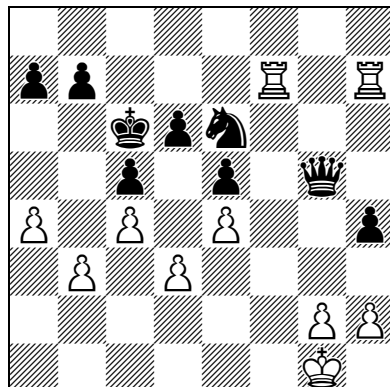
(Opeens zit wits dame gevangen. Blijf op de kansen van je tegenstander letten als je gewonnen staat!) **21...Lf8-e7 22.Df6xe7 Dh7xe7 23.f5-f6 De7-f7 24.Pe3-f5?** (Op zich een mooi veld voor het paard, maar wit geeft wel zijn sterke *vrijpion* weg. Blijkbaar is wit na het dameverlies de weg even kwijt) **24...Df7xf6 25.Pf5-g3 Df6-e6 26.Pg3-f5 h6-h5 27.b2-b3 Kc8-c7 28.c2-c4 c6-c5**

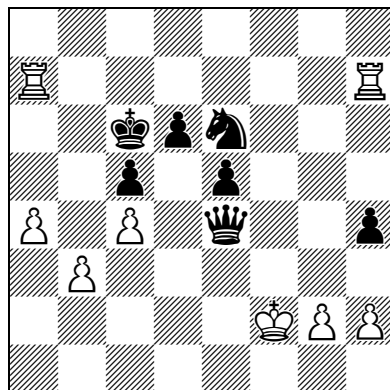
(Een slordigheidje: het witte paard krijgt een fraai veld tot zijn beschikking. Het veld d5 noemen we een "sterk veld" voor wit. Zwart kan een wit stuk daar niet weggagen met een pion, zodat het stuk daar sterk [*actief*] staat) **29.Pf5-e3 Kc7-c6 30.Pe3-d5 h5-h4 31.Tf2-f6 De6-d7 32.a2-a4** (Als wits toren op de 7e rij komt, dan zit de zwarte koning in een matnet. Het veiligste was daarom 32...Tg7) **32...Dd7-g4**

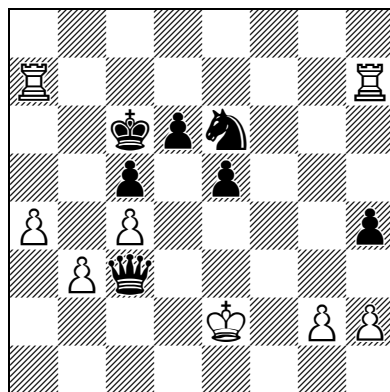
(Zwart overziet een *dubbele aanval paard*, uit Stap 2) **33.Pd5-e7+ Kc6-d7 34.Pe7xg8 Dg4xg8 35.Tf6-f8 Dg8-g5 36.Tf8-h8 Pd8-e6 37.Th8-h7+ Kd7-c6 38.Tf1-f7**

(Wit gooit alles in de aanval, maar daardoor is zijn koning onbeschermd. Met De3+, Dc1+ of Pf4 krijgt zwart een winnende aanval) **38...Dg5-c1+ 39.Kg1-f2 Dc1-d2+ 40.Kf2-g1** (Hier was 40...Pf4 heel koeltjes: wit mag alle zwarte pionnen met schaak slaan, maar gaat daarna mat! Kijk mee: 40...Pf4!! 41.Tc7+ Kb6 42.Txb7+ Ka5 43.Txa7+ Kb4 en zwart wint) **40...Dd2xd3 41.Tf7xb7 Dd3-b1+ 42.Kg1-f2 Db1xe4 43.Tb7xa7**

(Opeens heeft wit weer een sterke dreiging [*44.Ta6 mat!*] waardoor zwart eeuwig schaak moet houden. Na 43...Kb6?? 44.a5+ Kc6 45.Tc6 mat trekt wit aan het kortste eind) **43...De4-f5+ 44.Kf2-g1 Df5-b1+ 45.Kg1-f2 Db1-b2+ 46.Kf2-e1 Db2-c3+ 47.Ke1-e2??**

(Na 47.Kf1 had zwart niet meer dan eeuwig schaak [*en remise*] gehad. Nu komt het zwarte paard met schaak de aanval versterken. Door de goede samenwerking met de zwarte dame loopt wit snel mat) **47....Pe6-f4+ 48.Ke2-f2 Dc3-d2+ 49.Kf2-f3 Dd2xg2+ 50.Kf3-e3 Dg2-e2# 0-1**

Een uiterst spannende, leerzame en boeiende partij!

Aandachtspunten:

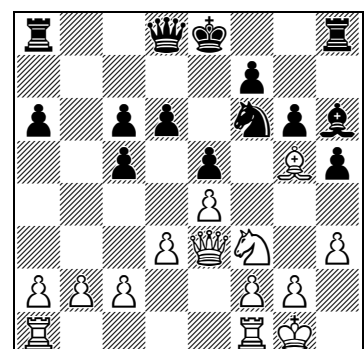
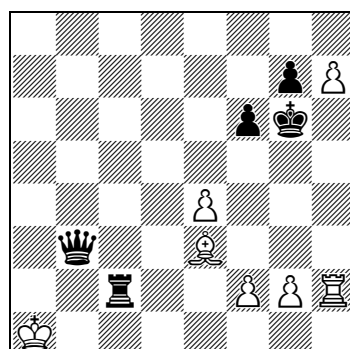
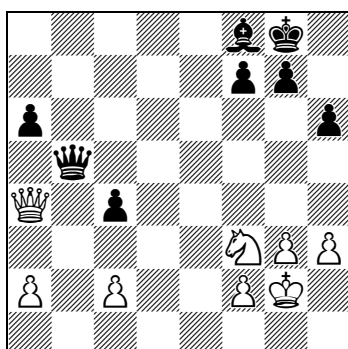
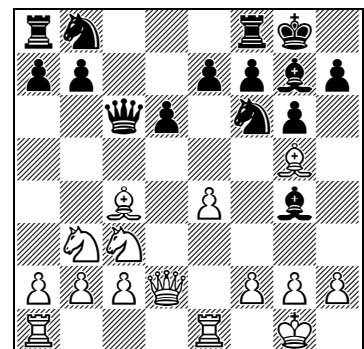
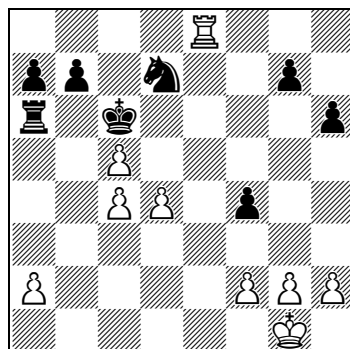
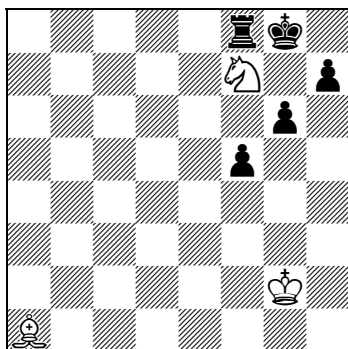
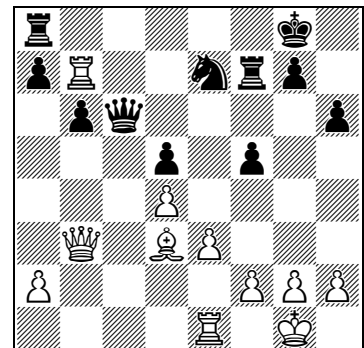
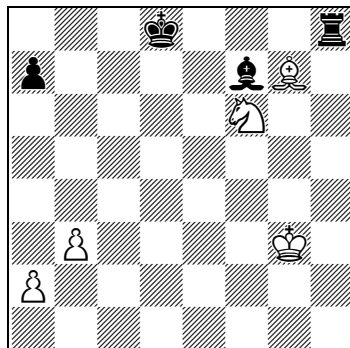
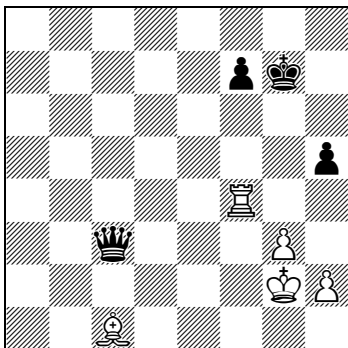
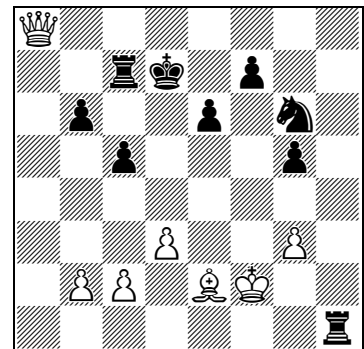
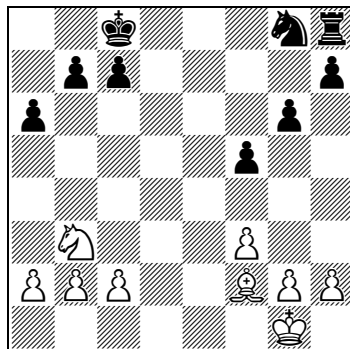
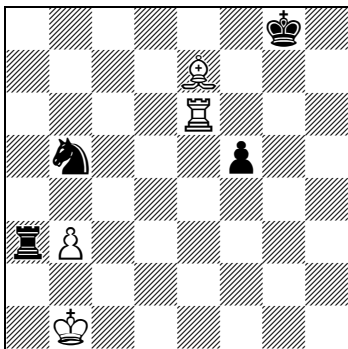
- ⇒ Pas op voor (2-voudige) aanvallen op f7 of f2
- ⇒ Denk aan de “reddende zet d5!”
- ⇒ Ruil stukken als je gewonnen staat
- ⇒ Probeer kansen te creëren (met je dame!) als je verloren staat!
- ⇒ Pas op met pionzetten: geef niet zomaar een sterke veld weg!
- ⇒ Samenwerking (tussen paard en dame van zwart of de twee torens van wit) is heel belangrijk!

Eddy Sibbing, 12 januari 2005

Bijlage 5a (cursist): Instaptoets beginners

Speel de beste zet

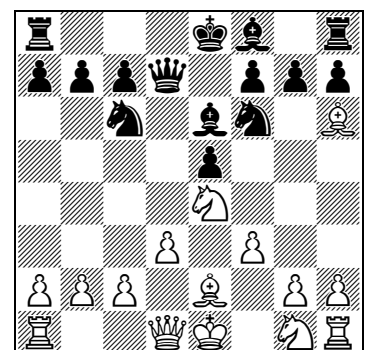
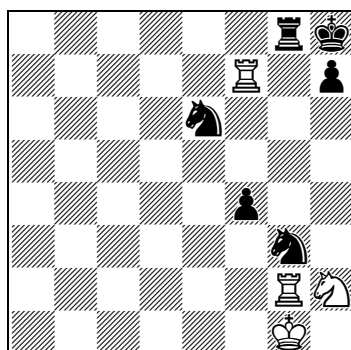
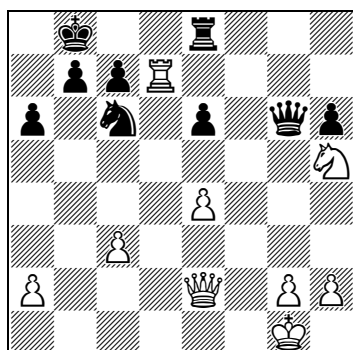
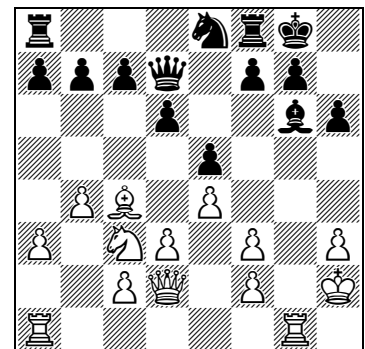
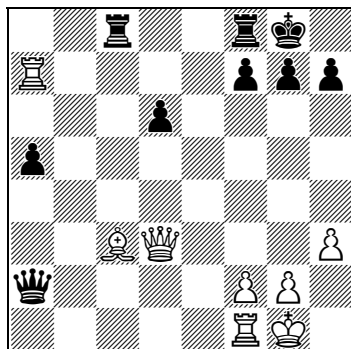
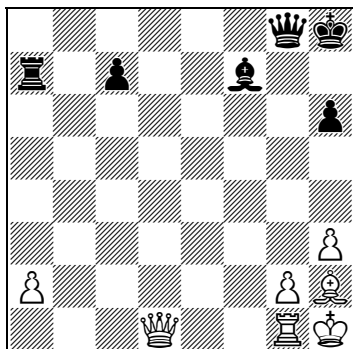
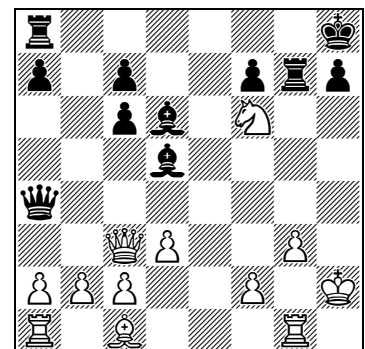
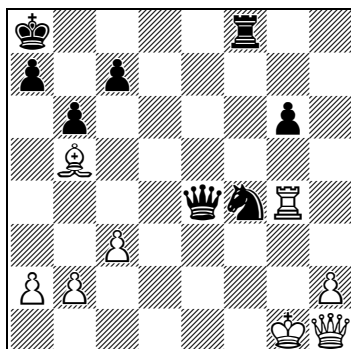
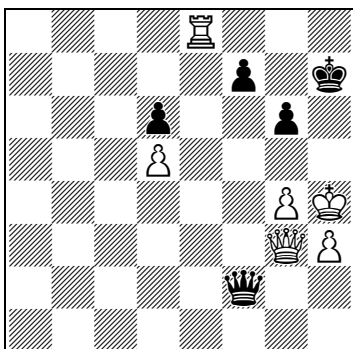
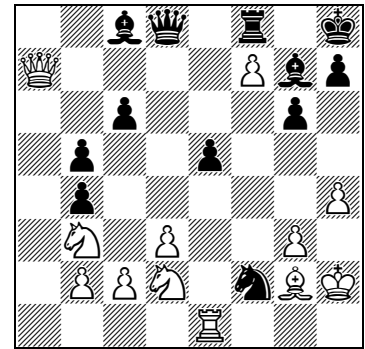
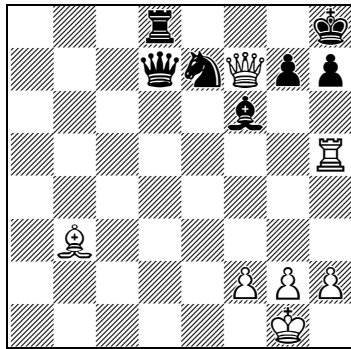
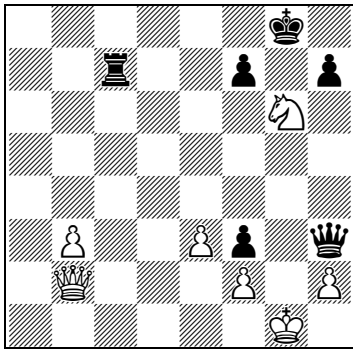
Mix: A

Bijlage 5b (cursist): Instaptoets lichtgevorderden

Speel de beste zet

Mix: A

Bijlage 6 (trainer): Gebruik werkboeken stappenmethode

Om optimaal gebruik te maken van de *werkboeken* (van de stappenmethode Brunia / Van Wijgerden) is het handig om de onderstaande tips door te nemen.

Boven elke pagina staat het algemene *onderwerp* links en het specifieke thema rechts.

Bij elke opgave (diagram) moet je eerst kijken *wie er aan zet is*. Staat er rechtsboven het diagram niets dan is wit aan zet. Staat er een zwarte stip (●) dan is zwart aan zet.

Normaal gesproken gaan de pupillen na de (klassikale) instructie de nieuwe stof “verwerken” door het maken van opgaven in het werkboek. Als je een werkboek individueel doorwerkt dan ontbreekt normaal gesproken die instructie. Een hulpmiddel is dan het doornemen van de pagina waar *GS* boven staat. Dat is namelijk de “*geheugensteun*” voor de pupil: een samenvatting van de instructie. In veel gevallen zal het onderwerp en de bedoeling van de opgaven dan duidelijk zijn.

Mocht de bedoeling dan nog niet (geheel) duidelijk zijn dan kan je het beste die opgaven overslaan. *Begrip van het onderwerp* kan je vervolgens verwerven door:

1. Uitleg te vragen aan jouw schaakleraar;
2. Uitleg vragen aan een schaker of een medecursist;
3. De betreffende stof doornemen op de Tasc CD 2: daar staan alle lessen van Stap 1 tot en met 5 op. Het zijn andere opgaven dan in de werkboeken, maar de onderwerpen zijn hetzelfde. (Derhalve een goede aanvulling op de werkboeken!);
4. Een handleiding (dat is het lerarenboek waarin o.a. de lesstof, voorbeelden, zoekstrategieën en antwoorden staan) lenen van je leraar en de betreffende les doornemen;
5. De les doornemen op www.schaakacademie.nl/, daar staan de lessen van Stap 1 tot en met Stap 3 op. Je moet dan wel eerst lid worden.

De *antwoorden* kan je vragen aan de leraar, maar kan je ook downloaden op de site van Cor van Wijgerden: www.stappenmethode.nl

De gehanteerde *nummering* van de opgaven is als volgt:

1	2	3
4	5	6
7	8	9
10	11	12

De *plus werkboeken* zijn een aanvulling (nieuwe onderwerpen en opgaven op dat niveau), de *extra werkboeken* zijn meer opgaven van dezelfde onderwerpen.

Bijlage 6a (cursist): Zelfstandig werken in werkboek stap 1

Om het werkboek van stap 1 (8^e druk) – zelfstandig - goed te gebruiken moet je iets meer weten dan alleen schaakkennis uit de lessen want *bij een aantal oefeningen is de bedoeling niet duidelijk zonder speciale uitleg van de leraar*. Om je te helpen zullen we hier kort de bedoeling van alle oefeningen (bladzijden) weergeven, zodat je er hopelijk alleen uitkomt!

Bij elke les staat een bladzijde met uitleg met een vette **GS** erboven: dat is een *geheugensteun* over die – als het goed is reeds gegeven – les. Neem die geheugensteun toch eerst noch even goed door; pas als alles duidelijk is kan je de oefeningen maken.

Voor alle oefeningen, met vooraan het nummer van de bladzijde uit het werkboek (8e druk) zullen we hier kort de bedoeling aangeven:

- 3 Schrijf de velden op waar de schaakstukken op staan
- 4 Teken de figuurtjes op de juiste velden in
- 6 Hoe mogen de stukken op het bord: *geef alle zetten* met het figuur in het 'diagram'
- 8 Welke zetten kan het stuk met het streepje eronder allemaal doen: slaan (o) of gaan (x)?
- 9 Val "veilig" (zodat je niet zelf geslagen kan worden!) aan
- 11 Welke zetten mogen (alleen!) de pionnen hier? (alleen voor wit of zwart invullen)
- 12 Zet het stuk naast het diagram ergens neer zodat het een goede, veilige aanval is
- 14 Hier moet je alleen dekken: kijk wat er aangevallen staat en dan (slim) dekken
- 15 Kijk welk stuk aangevallen staat en ga daarmee (veilig!) weg
- 16+18 Kijk welk stuk ongedekt staat en sla die dan!
- 17 Zoek de aanvaller van de andere partij en sla die aanvaller!
- 19 Herhalen van opdrachten uit de voorgaande lessen: lees de opdracht eerst goed!
- 20 Mix van stellingen over de onderwerpen die je hiervoor hebt gehad
- 22 De koning – veilig!! - aanvallen (= schaak geven)!
- 23 Verdedigen tegen schaak: Slaan (schaakgever), Tussenplaatsen of Weggaan (STW)
- 24 Zelfde als 23, maar nu de slimste verdediging van de drie (STW): kijk goed of er iets aangevallen wordt zodat dat stuk er misschien slim tussen gezet kan worden!!
- 25-37 Overall is het mat in één zet! Controleer je antwoord goed!! Dus: schaak geven, en als hij niet meer STW kan, trek je pas een streepje!! Soms moet je het stuk naast het bord ergens neerzetten ('inplaatsen') zodat het mat is ("Mat bedenken") . Soms staat de koning al schaak en moet je het stuk ergens neerzetten zodat de koning niet meer kan vluchten en het dus mat is.
- 39 Mag je rokeren? Waarom wel of niet? Zet een streepje of een rondje (om een stuk) als je niet mag rokeren, dan weet ik dat je hebt gezien waarom het niet mag!
- 41+42 Hoe kan je voordelig ruilen? (= 'punten winnen!')
- 43 Herhaling van de lessen schaak geven, schaak opheffen, mat, rokade en voordelige ruil
- 44 Mix van de lessen schaak geven, schaak opheffen, mat, rokade en voordelige ruil
- 46+47 Naar welk stuk of veld kijken twee stukken? Je kan slim slaan (punten winnen!)
- 49 Is de stelling mat, pat of kan je gewoon een zet doen: vul in wat het geval is. Trek een streepje als je een zet – 'speel' - kan doen!
- 50 Je moet aangeven op welk veld de dame mat geeft, soms moet je meerdere velden aankruisen!
- 51 Herhaling van de laatste lessen (mat, rokade, mat/pat/speel, tweevoudige aanval)
- 52 Mix van de laatste lessen (mat, rokade, mat/pat/speel, tweevoudige aanval)
- 55 Noteer de aangegeven zet: het stuk gaat naar de zwarte stip (of doe de zet onder het diagram)
- 56 Hoe kan je punten winnen? (sla een ongedekt stuk, voordelige ruil of tweevoudige aanval)

Bijlage 6b (cursist): Zelfstandig werken in werkboek stap 2

Om het werkboek van stap 2 (7^e druk) – zelfstandig - goed te gebruiken moeten we iets meer weten dan alleen schaakkennis uit de lessen want *bij een aantal oefeningen is de bedoeling niet duidelijk zonder duidelijke uitleg van de leraar*. Om te helpen zal hier kort de bedoeling van alle oefeningen (bladzijden) weergegeven worden, zodat het duidelijk genoeg is om op te lossen.

Bij de meeste lessen staat een bladzijde met uitleg met een vette **GS** erboven: dat is een *geheugensteun* over de gegeven les. Neem eerst die geheugensteun goed door, pas als alles duidelijk is kan je de oefeningen gaan maken. Je kan bijna al je antwoorden geven door een pijltje te trekken voor de zet die je wilt spelen. Soms moet je een stuk ergens op het bord plaatsen, dan kan je dat doen door een kruisje op een veld te zetten.

Voor alle oefeningen zullen we hier kort de bedoeling aangeven (met vooraan het nummer van de bladzijde uit het werkboek):

- 3 herhaling van onderwerpen uit Stap 1, stelling 1-3: mat in 1 zet, 4-6: verdedigen, 7-9: mat/pat?, 10-12: 2-voudige aanval (pijltjes trekken of opschrijven of het pat/mat is)
- 4 herhaling van onderwerpen uit Stap 1, stelling 1: voordelige ruil, 4-6: mat in 1 zet, 7-9: slim schaak opheffen, 10-12: mat in 1 zet
- 6 bedenk een goede dubbele aanval van de dame (zet een kruisje waar het een goede dubbele aanval is: je wint materiaal, 'punten')
- 7+8 speel een goede dubbele aanval dame (zet een pijltje met de dame)
- 10 speel een goede dubbele aanval dame (zet een pijltje met de dame)
- 11 een goede dubbele aanval van de dame bedenken (zet een kruisje waar het een goede dubbele aanval is: je wint materiaal, 'punten')
- 12-14 speel een goede dubbele aanval dame (zet een pijltje met de dame)
- 16 speel een zet waarna er een penning ontstaat, de penning hoeft niet te winnen! (pijltje trekken)
- 17 plaats het stuk op het bord zodat er een goede, winnende penning ontstaat (zet een kruisje)
- 18+19 speel een zet waarna er een goede, materiaal winnende penning ontstaat (pijltje trekken)
- 21+23 sla de verdediger en win - daarna - punten: 'hout' (trek pijltje)
- 22+24 jaag of lok de verdediger weg en win punten: 'hout' (trek pijltje)
- 26 kies de beste zet volgens de 'Gouden regels'
- 27 herhaling van onderwerpen uit Stap 2 die je tot nu toe gehad hebt (trek pijltjes, zet kruisje)
- 28-30 een mix/toets van stellingen uit Stap 2 die je tot nu toe gehad hebt (trek pijltjes)
- 31 bedenk een matbeeld met de stukken die naast het diagram staan (stukken plaatsen op het bord)
- 32-35 overal - gedwongen - mat in twee zetten: [1] geef schaak [2] een (gedwongen) zet van de ander [3] zet mat (zet pijltjes en cijfers ernaast [1, 2, 3] om de zetvolgorde aan te geven)
- 36+37 dubbele aanval met het paard (pijltje trekken)
- 38 mat in 2 met de toren (zet 2 pijltjes; zet een cijfer naast de pijltjes [1 en 2] om de zetvolgorde aan te geven, want dat is vaak belangrijk!)
- 39+40 mix van alle voorgaande onderwerpen uit Stap 2 (pijltje trekken)
- 41-42 dubbele aanval met toren, loper, pion of koning (pijltje trekken)
- 43 dubbele aanval door een stuk voor de 2^e keer aan te vallen (pijltje trekken)
- 45-48 dubbele aanval: aftrekaanval (pijltje trekken)
- 50 ontdek de matdreiging en geef aan wat je daartegen kan doen? (pijltje)
- 51 geef aan of je nog wat tegen het mat kan doen (ja of nee) Zo ja: geen die zet aan (pijltje)
- 53-56 herhaling en mixen van stellingen uit Stap 2 (pijltje trekken)

Bijlage 6c (cursist): Zelfstandig werken in werkboek stap 2 extra

Om het werkboek van Stap 2 extra (1^e druk) – zelfstandig - goed te gebruiken moet je iets meer weten dan alleen schaakkennis uit de lessen want *bij een aantal oefeningen is de bedoeling niet duidelijk zonder duidelijke uitleg van de leraar*. Om te helpen zal hier kort de bedoeling van alle oefeningen (bladzijden) worden weergegeven, zodat het duidelijk genoeg is om op te lossen!

In dit extra boek staat slechts één *geheugensteun* (bladzijde 30) om je te helpen bij het oplossen van de daaropvolgende mixen. De bladzijden daarvoor zijn allemaal onderwerpen die reeds in Stap 2 aan bod zijn gekomen, vandaar dat er geen geheugensteun in dit werkboek is opgenomen. Weet je een onderwerp niet meer precies dan kunnen onderstaande korte tips een hulpmiddel zijn. Eventueel kan je nadere uitleg van het onderwerp opzoeken in de geheugensteunen in het werkboek Stap 2, vragen aan je leraar, opzoeken op de TASC cd-2 of op www.schaakacademie.nl.

Je kan bijna al je antwoorden geven door een pijltje te trekken voor de zet die je wilt spelen. Soms moet je een stuk ergens op het bord plaatsen, dan kan je dat doen door een kruisje op een veld te zetten.

Voor alle oefeningen zullen we hier kort de bedoeling aangeven (met vooraan het nummer van de bladzijde uit het werkboek):

- 2 wat is de beste oplossing: Slaan, Tussenplaatsen of Weggaan? (trek een pijltje)
- 3 mat in één zet (trek pijltje)
- 4+5 speel een goede dubbele aanval dame (zet een pijltje met de dame)
- 6 hier valt de dame overal een stuk voor de tweede keer aan (zet een pijltje met de dame)
- 7+8 speel een goede dubbele aanval dame (zet een pijltje met de dame)
- 9-11 plaats het stuk op het bord zodat er een winnende penning ontstaat (zet een kruisje)
- 12 jaag de verdediger weg en win punten: 'hout' (trek pijltje)
- 13+15 lok de verdediger weg en win punten: 'hout' (trek pijltje)
- 14 sla de verdediger en win - daarna - punten: 'hout' (trek pijltje)
- 16-19 overal - gedwongen - mat in twee zetten: [1] geef schaak [2] een (gedwongen) zet van de ander [3] zet mat (zet pijltjes en cijfers ernaast [1, 2, 3] om de zetvolgorde aan te geven) Boven de bladzijde staan de stukken die het matbeeld vormen.
- 20+21 dubbele aanval met het paard (pijltje trekken)
- 22 dubbele aanval met toren, loper of pion (pijltje trekken)
- 23 dubbele aanval doordat stukken samenwerken (pijltje trekken)
- 24-27 dubbele aanval: aftrekaanval (pijltje trekken)
- 28+29 ontdek de matdreiging en geef aan wat je daartegen kan doen? (pijltje)
- 30 **GEHEUGENSTEUN**: uitleg van de zoekstrategie voor de volgende toetsen
- 31-56 toetsen met allemaal stellingen van onderwerpen uit Stap 2 (pijltje trekken)

Bijlage 6d (cursist): Zelfstandig werken in werkboek stap 3

Om het werkboek van stap 3 (7^e druk) – zelfstandig - goed te gebruiken moet je meer weten dan alleen schaakkennis uit de lessen want *bij een aantal oefeningen is de bedoeling niet duidelijk zonder uitleg van de leraar*. Om je te helpen zullen we hier kort de bedoeling van alle oefeningen (bladzijden) weergeven, zodat je beter weet hoe je de opgaven moet oplossen!

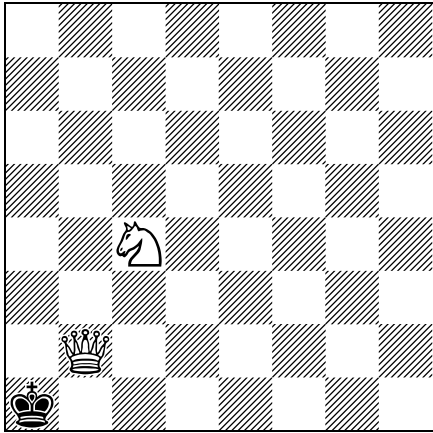
Bij de meeste lessen staat een bladzijde met uitleg met een **vette GS** erboven: dat is een *geheugensteun* over de gegeven les. Neem die geheugensteun eerst goed door, pas als alles duidelijk is kan je de oefeningen gaan maken. Je kan bijna al je antwoorden geven door een pijltje te trekken voor de zet die je wilt spelen. Soms moet je een stuk ergens op het bord plaatsen, dan kan je dat doen door een kruisje op een veld te zetten.

Voor alle oefeningen zullen we hier kort de bedoeling aangeven (vooraan het bladzijdennummer uit het werkboek):

- 2+3 herhaling van onderwerpen uit Stap 2: dubbele aanval (dame, paard, aftrekaanval, etc.), penning, uitschakelen verdediging, mat in 1 twee
- 5 zoek de "batterij" (twee stukken die op een lijn, rij of diagonaal staan) en kijk hoe je het beste met die twee kan aanvallen ("vuren"). Bij dubbelschaak moet je goed opletten of het mat in 1 zet is. als je kan kiezen: welk dubbelschaak is mat in 2 zetten? (controleer het matbeeld)
- 6 zoek het gepende stuk en valt dat nog een keer ("veilig") aan zodat je punten wint
- 11-13 zoek naar de matbeelden die in de voorbeelddiagrammen staan: door een offer ("toegang") kan je die matbeelden krijgen (je moet vaan een dame, toren, loper of paard offeren!)
- 15 hoe kan je de pion stoppen (als verdediger) of hoe kan je een pion helpen te promoveren : lees de GS op bladzijde 14 goed!
- 16+17 herhaling en mixen van onderwerpen uit Stap 3 die je tot nu toe gehad hebt
- 19 zoek een matbeeld in de stelling: de verdediger daarvan moet geslagen worden waardoor je mat kan zetten of punten wint
- 20+21 zoek een matbeeld in de stelling: de verdediger daarvan moet weggelokt of weggejaagd worden waardoor je mat kan zetten of punten wint
- 23 zoek de dubbele aanval op en kijk hoe je kan voorkomen dat je punten verliest
- 24 hier is een goede (zet een +) en een niet werkende dubbele aanval dame (zet een x)
- 25 hoe kan je de pionstructuur van de tegenstander verslechteren, je eigen pionstructuur verbeteren of voorkomen dat de tegenstander zijn pionstructuur kan verbeteren?
- 27 je staat verloren, maar kan nog remise bereiken door eeuwig schaak te geven
- 28 je staat verloren, maar kan nog remise bereiken door – gedwongen – pat af te dwingen
- 29 mix van onvoldoende materiaal (om te winnen), eeuwig schaak, eeuwige aanval en pat
- 31 val de koning aan, maar het gaat niet om de koning, maar om het stuk wat daarachter staat
- 32 zoek naar 2 stukken op een rij, lijn, diagonaal: het gaat niet voorste stuk, maar om het stuk wat daarachter staat
- 33-35 herhaling en mixen van onderwerpen uit Stap 3 die je tot nu toe gehad hebt
- 37+38 zoek de penning op en kijk hoe je kan voorkomen dat je punten verliest
- 40+41 zoek een stuk op dat naar weinig of geen enkel veld kan spelen: vang dat stuk!
- 43 kruis de sleutelvelden aan voor de pion in het diagram (lees GS op bladzijde 42!)
- 44 zorg dat je een sleutelveld bereikt (en kan winnen zoals in de GS is voorgedaan)
- 46 zoek naar gepende stukken of pionnen: door die penning kan je mat zetten!
- 47+48 zoek naar gepende stukken of pionnen: door die penning kan je iets slims doen
- 49 mix van pennen, aanval op een gepend stuk en gepend stuk is geen goede verdediger
- 50+51 hier moet je twee opdrachten vervullen: [1] zoek de dreiging van de ander, [2] wat kan je daar het beste tegen doen?
- 52 je moet voorkomen dat de koning van de pionpartij een sleutelveld bereikt (verdedigen!)
- 53 een mix van het onderwerp sleutelvelden: zie uitleg van 44 en 52
- 54-56 herhaling en mixen van alle onderwerpen uit Stap 3

Bijlage 7a (cursist): Uitleg mat

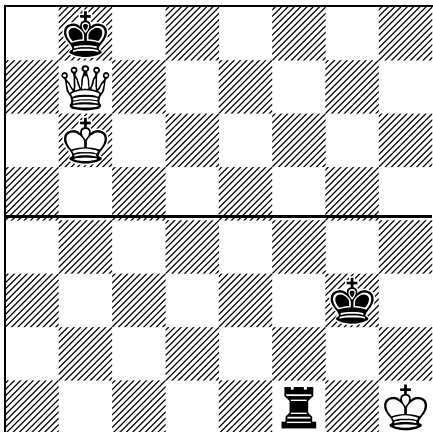
Het doel van het schaakspel is de koning van de tegenstander mat te zetten. Je moet dan de koning van de tegenstander aanvallen (schaak geven!) en zorgen dat hij er niets meer tegen kan doen.

Links staat de zwarte koning schaak door de witte dame. Je moet direct iets (*slaan, tussenplaatsen of weglopen*) tegen het schaak doen, anders sta je mat.

We kijken of zwart nog iets kan doen: de koning mag de dame niet **slaan** (want dan staat hij nog steeds schaak), zwart kan niets **tussen** de dame en de koning **zetten** en de zwarte koning kan ook niet **weglopen**.

Zwart staat mat!

De koningen mogen nooit naast elkaar staan, want dan zouden ze allebei schaak staan. *Er moet dus altijd een veld tussen de koningen zitten.*

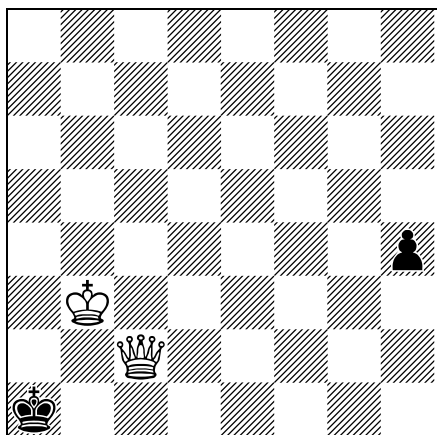
In het bovengedeelte mag de zwarte koning de witte dame niet slaan (dan staat hij nog steeds schaak).

Onder kan de witte koning niet naar boven, want dan komt hij naast de zwarte koning te staan.

Bijlage 7b (cursist): Uitleg pat

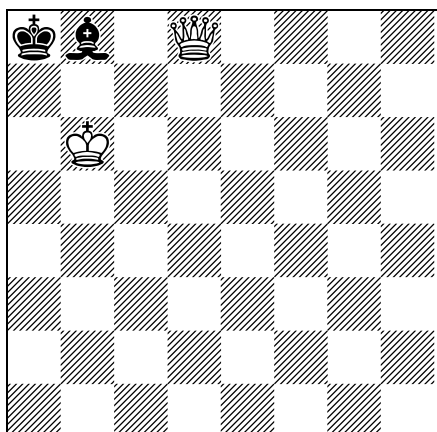
Veel schakers denken dat het pat is wanneer je koning helemaal geen zet meer kan doen, maar dat is niet juist!

Het is pat *als je geen enkele zet op het hele bord kan doen.*

In het diagram links kan de zwarte koning geen zet meer doen, maar het is geen pat omdat zwart nog met zijn pion op h4 kan spelen.

Zwart moet 1...h4-h3 spelen en wit kan dan mat zetten met: 2.Da2, 2.Db2, 2.Dc1 of 2.Dd1.

In het onderste diagram staat zwart wel pat. Hij mag niet met de looper spelen (*je mag jezelf nooit schaak zetten*) en ook de koning kan geen zet doen.

Zwart staat pat en de partij is *remise*: ½-½.

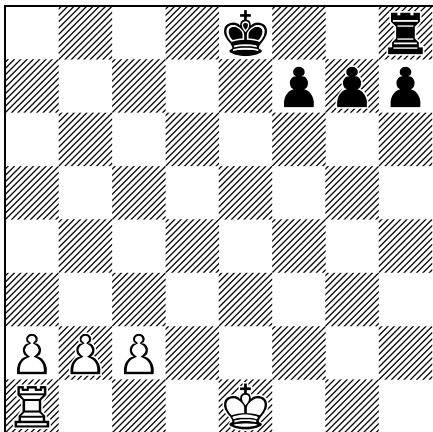
Ondanks een achterstand van 6 punten is de partij in een gelijk spel geëindigd! Dat is bij andere spellen en sporten niet vaak mogelijk!

Bijlage 7c (cursist): Uitleg rokade

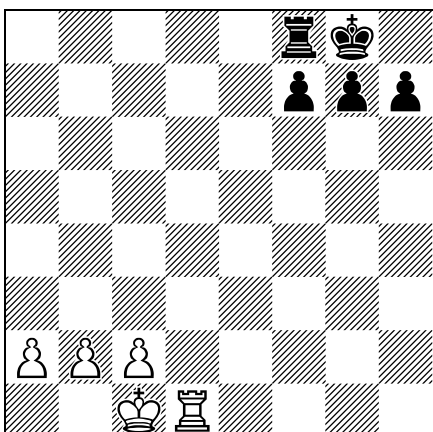
Een aparte zet bij het schaken is de rokade: in één zet mag je namelijk twee stukken spelen!

Er zijn echter aardig wat regels verbonden aan de rokade die niet bij iedereen bekend zijn.

Vandaar een korte uitleg.

Bij de rokade gaat de koning 2 velden opzij en de toren springt vervolgens over de koning heen en komt ernaast te staan (zie tweede diagram).

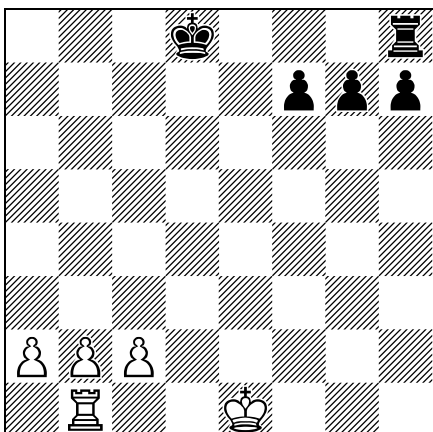

In het linker diagram zie je stand nadat beide partijen – vanuit het eerste diagram - hebben gerokeerd.

Zwart heeft *kort gerokeerd*.

Wit heeft *lang gerokeerd*.

In de notatie staat 0-0 voor korte en 0-0-0 voor lange rokade.

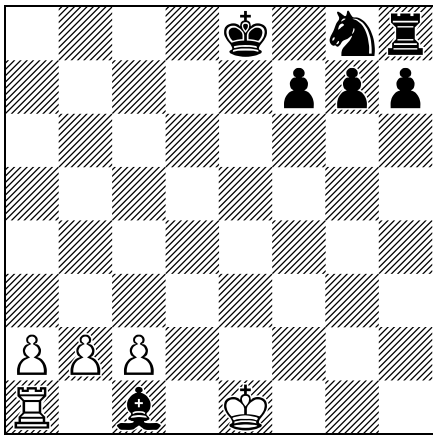

Er zijn een aantal regels wanneer je **niet mag rokeren**. Die zijn vaak niet allemaal bekend. Vandaar een opsomming.

1) Je mag niet rokeren als je koning gespeeld heeft

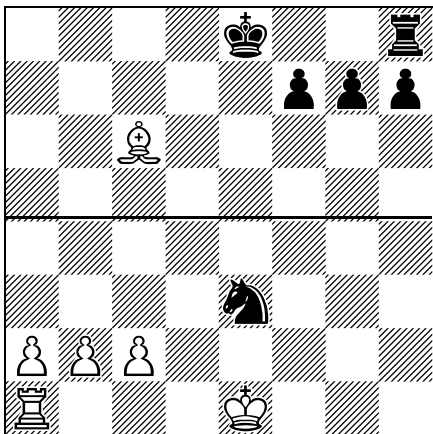
2) Je mag niet rokeren als je toren gespeeld heeft

Wit en zwart mogen in het diagram links dus niet rokeren.

3) Je mag niet rokeren als er iets tussen je toren en koning staat.

Hier kunnen wit en zwart allebei weer niet rokeren.

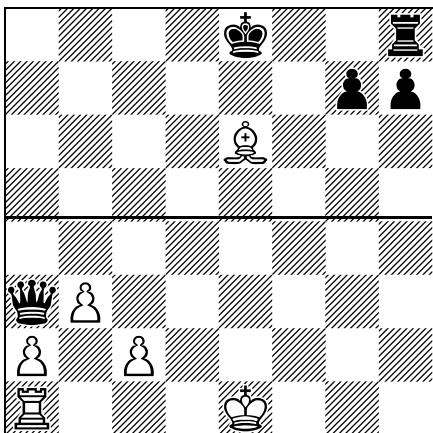

4) Je mag niet rokeren als je schaak staat.

In het bovenste gedeelte mag zwart dus niet rokeren.

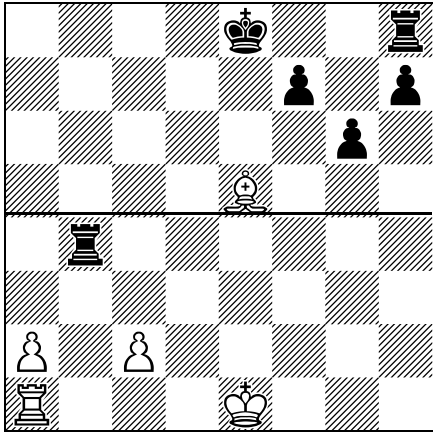
5) Je mag niet rokeren als je koning over een veld komt waar je schaak staat.

Wit kan in het onderste gedeelte dus niet rokeren, want tijdens de rokade komt de witte koning op d1 schaak te staan.

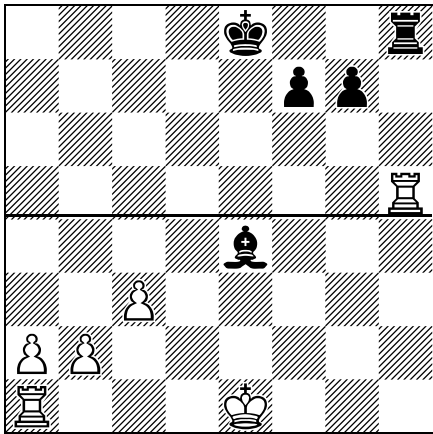
6) Je mag niet rokeren als je koning na de rokade schaak staat.

Boven en onder in het linker diagram zou de koning na de rokade (koning 2 zetten opzij) schaak staan. Dat mag niet, dus zwart en wit kunnen hier niet rokeren.

Veel mensen denken dat je niet mag rokeren als je toren aangevallen staat, maar dat is helemaal niet waar. Zwart mag hier wel degelijk rokeren!

Ook wit mag hier rokeren, want de zwarte toren op b4 kijkt naar het veld b1, maar dat is niet tegen één van de zes regels die net zijn uitgelegd!

Linksboven mag zwart rokeren, maar natuurlijk is het slimmer om de witte toren te slaan: Th8xh5!

Onder staat de zwarte looper in de witte stelling te kijken, maar wit mag wel degelijk rokeren want de koning heeft geen last van de looper.

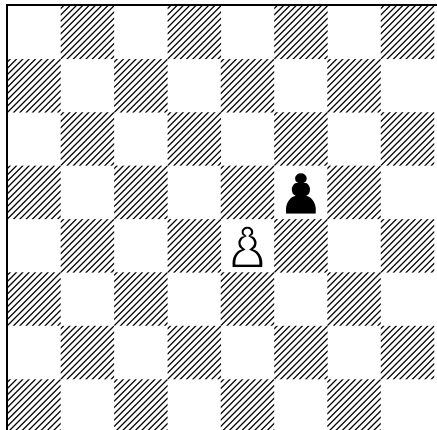
Doel van de rokade

Rokade is niet verplicht, maar is in verreweg de meeste partijen een goede zet, omdat:

- de koning in de hoek vaak veiliger staat dan in het midden
- de torens ook actief kunnen meespelen (vaak via de d- of e-lijn, als die open zijn)
- de torens elkaar dekken, zodat er minder snel gevaar op de "onderste rij" is

Bijlage 7d (cursist): Uitleg en passant slaan

Een lastige regel in het schaken is het “en passant slaan” (in het voorbij gaan slaan). Een regel die ingevoerd is toen men besloten dat de pion in de beginstand 2 velden vooruit mocht. Hieronder volgt een korte uitleg.

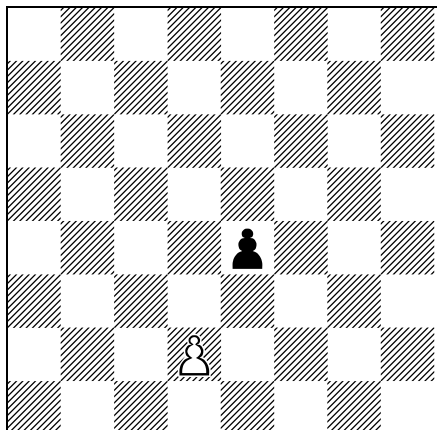

De pion loopt recht en slaat schuin.

In de beginstand mag de pion 1 of 2 velden vooruit, daarna steeds 1 veld.

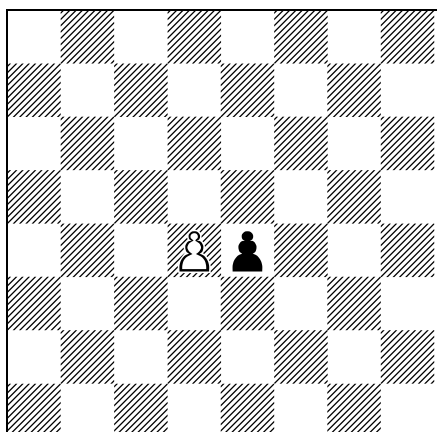
Links kan de witte pion kiezen tussen:

- (a) slaan: 1.e4xf5
- (b) doorlopen: 1.e4-e5
- (c) blijven staan

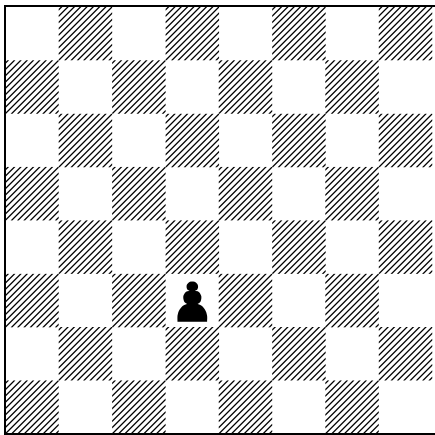
Om het spel sneller te maken heeft men besloten dat de pion – alleen - in de beginstand mag kiezen tussen 1 of 2 velden vooruit.

In het diagram links kan wit dus kiezen tussen twee pionzetten: 1.d2-d3 of 1.d2-d4.

Na 1.d2-d4 (zie diagram links) is de witte pion opeens de zwarte pion gepasseerd, waardoor de zwarte pion niet heeft kunnen slaan.

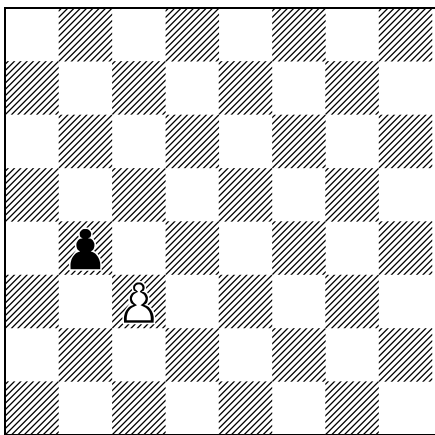
Dat vond men niet eerlijk, vandaar dat het “en passant slaan” werd ingevoerd.

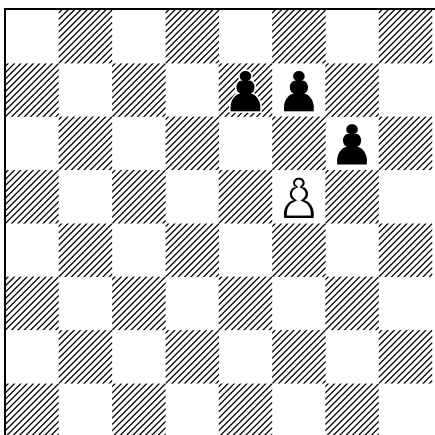
Bij het "en passant slaan" mag je de pion die jouw pion met een dubbele stap voorbij gaat, slaan.

Je slaat de pion dan op het veld waar hij met een enkele stap zou staan.

Zwart heeft de witte pion uit het vorige diagram en passant geslagen door 1... e4xd3 te spelen.

Als wit maar één stap doet met zijn pion (hier 1.c3-c4) dan kan je niet en passant slaan!

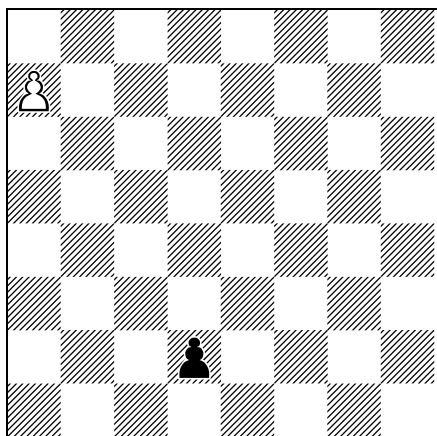
Voorbeeld: Zwart speelt hier 1...e7-e5

De witte pion kan dan kiezen tussen:

- (a) 2.f5xe6 en passant slaan
- (b) 2.f5xg6
- (c) 2.f5-f6 spelen
- (d) op f5 blijven staan

Bijlage 7e (cursist): Uitleg promotie

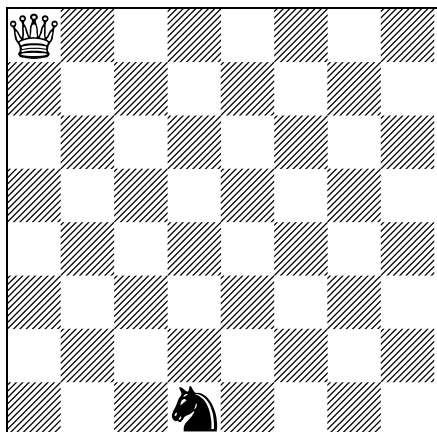
Af en toe zijn er nog wat onduidelijkheden met betrekking tot de promotie, ook wel *pionpromotie* genoemd. Vandaar dat die regel hieronder nog eens goed wordt uitgelegd.

Uitleg: als een pion aan de overkant komt dan moet de pion ingeruild worden voor een ander stuk van dezelfde kleur. Je mag – altijd - kiezen tussen:

- a) dame
- b) toren
- c) looper
- d) paard

De pion mag dus niet als pion blijven staan en mag ook geen koning worden!

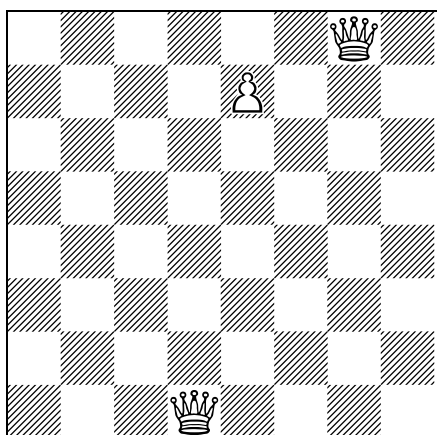

Uitleg: beide pionnen uit het vorige diagram zijn gepromoveerd.

Wit heeft 1.a7-a8 Dame gespeeld

Zwart heeft 1... d2-d1 Paard gespeeld.

Promoveren tot een ander stuk dan de dame, noemen we "*minorpromotie*". Vrijwel altijd promoveert men tot dame, maar in bijzondere gevallen kan een minorpromotie slim zijn.

Uitleg: je kan dus meerdere stukken op het bord krijgen als je promoveert. Links heeft wit al twee dames, maar na 1.e7-e8D haalt hij zelfs een derde dame.

Als je geen tweede of derde dame hebt om op het bord te zetten, dan kan je iets anders neerzetten en afspreken dat het een dame is.

Vaak wordt een toren op zijn kop gebruikt als tweede of derde dame, maar iets anders (poppetje, gum, luciferdoosje) zou ook kunnen.

Bijlage 8a (trainer): Voorbeeld lesschema beginners

Avond 1

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Vertellen	Uitleg doel van de cursus	
19:10	Vragenlijst invullen	Enquête over deelname pilot	Bijlage bij het 'handboek volwassenen' voor verenigingen.
19:25	Opgaven oplossen	Wat weten de deelnemers al?	Instaptoets beginners (Bijlage 5a)
19:45	Spelen	Wat weten de deelnemers al?	Spelletjes (zie handleiding stap 1)
20:00		Pauze	
20:20	Uitdelen en uitleggen	Het maken van opgaven: stippen en geheugensteun	Zelfstandig werken stap 1
20:35	Instructie	Aanval en verdediging	Handleiding stap 1, Les 3 & 5
20:50	Mededelen	Huiswerk	Betreffende bladzijden uit stappenboek

Avond 2

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Instructie	Activiteit	Handleiding stap 2, les 1
19:20	Verwerking	Activiteit	Spelletje 'Damejacht' (zie bijlage 1)
19:45	Partij / spelletje spelen	Hoe actief zijn de stukken?	
20:00		Pauze	
20:20	Instructie	Schaak geven en mat	Handleiding stap 1, les 6 en 7
20:35	Verwerking	Mat geven of stencil	
20:50	Mededelen	Huiswerk	Betreffende bladzijden uit stappenboek

Avond 3

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Bespreken	Ervaringen vorige trainingen; ingaan op moeilijkheden (van het huiswerk	
19:10	Instructie	Rokade	Handleiding stap 1, les 9 en/of Bijlage 7c en/of werkboek stap 1, blz. 38
19:25	Blaadje maken	Rokade	Werkboek stap 1, blz. 39
19:35	Spelen	Partij waarbij extra moet worden gelet op veiligheid koning	
19:50	Quiz	Spelregel en/of fatsoensregels	Quiz over schaaketiquette/ Spelregelquiz (cd-rom)
20:00		Pauze	
20:20	Instructie	Mat zetten met de dame	Handleiding stap 1, les 13
20:35	Onderling uitspelen / simultaan uitspelen	Mat zetten met de dame (D + K tegen K)	
20:50	Mededelen	Huiswerk	Betreffende bladzijden uit stappenboek

Avond 4

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Instructie	Noteren	Handleiding stap 1, les 15
19:10	Partij spelen en noteren	Noteren	(Notatieblaadjes)
19:40	Partij bespreken	In hoeverre wordt de reeds aanwezige schaakkennis toegepast.	(Gespeelde partijen)
20:00		Pauze	
20:20	Instructie	Voordelige ruil	Handleiding stap 1, les 10
20:35	Spelen (onderling)	Puntenspel: probeer zo snel mogelijk precies 21 punten te slaan	
20:50	Mededelen	Huiswerk	Betreffende bladzijden uit stappenboek

Avond 5

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Zelfstandig uitzoeken (bijv. in tweetallen)	Matzetten met verschillend materiaal	
19:20	Instructie	En passant	Handleiding stap 1, les 14 Bijlage 7d
19 :35	Maken opdrachten	En passant	Bijlage 7d
19:45	Instructie	Drie gouden regels (opening)	Handleiding stap 2, les 6
20:00		Pauze	
20:15	Instructie	Tweevoudige aanval	Handleiding stap 1, les 11
20:25	Spelen (simultaan)	Partijen waarbij de tweevoudige aanval wordt toegepast	
20:45	Uitdelen	Nuttige websites	Ondersteuningspakket vereniging, bijlage
20:50	Mededelen	Huiswerk	Betreffende bladzijden uit stappenboek

Avond 6

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Toetsing	Alle onderwerpen stap 1	(Proef)examens stap 1 (verkrijgbaar via KNSB)
19:45	Bespreken van voorbeeldpartij	Gouden regels	Partij cursist (indien beschikbaar)
20:00		Pauze	
20:15	Instructie	Werking / gebruik schaakklok	Ondersteuningspakket vereniging bijlage gebruik van de schaakklok
20:25	Spelen	Partij met klok	(Klokken)
20:40	Vragenlijst invullen	Enquête over ervaringen training	Bijlage bij het 'handboek volwassenen' voor verenigingen.
20:50	Evalueren en afsluiten	Feedback geven op bevindingen. Vervolgcurcus en/of doorstromingnaar club)	

Bijlage 8b (trainer): Voorbeeld lesschema licht gevorderde

Avond 1

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Vertellen	Uitleg doel van de cursus	
19:10	Vragenlijst invullen	Enquête over deelname pilot	Bijlage bij het 'handboek volwassenen' voor verenigingen.
19:20	Opgaven oplossen	Wat weten de deelnemers al?	Instaptoets lichtgevoorderden (Bijlage 5b)
19:40	Spelen (onderling)	Wat weten de deelnemers al?	Spelletjes
19:55	Verstrekken	Werkboeken stap 2, 2+ of 3	
20:00		Pauze	
20:15	Uitleggen	Het maken van opgaven: stippen en geheugensteun	Bijlagen 6b , 6c , 6d
20:25	Navragen	Voorkennis stap 1 beheerst	(Bijlagen 7a , 7b , 7c , 7d en 7e desgewenst meegegeven.)
20:40	Instructie	Aanvalsdoelen: dubbele aanval	Handleiding stap 2
20:55	Afsluiten	Opsturen / inleveren partijen Uitdelen/opgeven huiswerk	

Avond 2

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Bespreken	Huiswerk (ervaringen vorige training)	(Eventueel antwoorden)
19:10	Instructie	Klein plan	Handleiding stap 3, les 8 of aan de hand van partijfragmenten van cursisten
19:25	Verwerken	Stencil klein plan (paar opgaven, rest kan thuis)	Werkboek stap 3, blz 25 Werkboek stap 3+, blz 24 t/m 28
19:40	Bespreken	Stencil klein plan	
19:45	Spelen	Partij met noteren	
20:00		Pauze	
20:15	Bespreken	Hoe goed zijn gouden regels toegepast?	
20:30	Instructie	Penning	Handleiding stap 2, les 4 (Handleiding stap 3, les 3 en les 15)
20:40	Verwerken (rondlopen, nakijken, hulp bieden)	Stencils penning	Werkboek stap 2
20:55	Afsluiten	Uitdelen/opgeven huiswerk	
Extra (indien nodig)	Instructie	Noteren	Handleiding stap 2, les 13
	Verwerken	Noteren	Opdracht met notatie

Avond 3

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Bespreken	Huiswerk (ervaringen vorige training)	(Eventueel antwoorden)
19:10	Instructie	Matzetten met koning en toren (of dame of twee lopers, afhankelijk van niveau)	Handleiding stap 2, les 9
19:25	Uitspelen in tweetallen	Matzetten met koning en toren (of ander materiaal)	
19:40	Instructie	Bordvisie	Bijlage 1
19:50	Spelen	Met alle stukken een dame vangen	Zie bijlage 1
20:00		Pauze	
20:15	Partijbespreking	Partij van een cursist (met aandacht voor gouden regels, klein plan en/of tactiek)	(in bijlage 4 staan een tweetal voorbeeldanalyses)
20:30	Instructie	Uitschakelen verdediging: Slaan + hout en weg + hout (slaan + mat en weg + mat)	Handleiding stap 2, les 5 (Handleiding stap 3, les 6)
20:45	Verwerken (rondlopen, nakijken, hulp bieden)	Stencils uitschakelen verdediging	Werkboek stap 2, blz 20 t/m 25 (Werkboek stap 3, blz 18 t/m 21)
20:55	Afsluiten	Uitdelen/opgeven huiswerk	
Extra	Quiz	Spelregel en/of fatsoensregels	Quiz over schaaketiquette/ Spelregelquiz (cd-rom)

Avond 4

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Bespreken	Huiswerk (ervaringen vorige training)	(Eventueel antwoorden)
19:10	Instructie	Matzetten met koning en toren (of dame of twee lopers, afhankelijk van niveau)	Handleiding stap 2, les 9
19:25	Uitspelen in tweetallen	Matzetten met koning en toren (of ander materiaal)	
19:40	Partijbespreking	Partij van een cursist (met aandacht voor gouden regels, klein plan en/of tactiek)	(in bijlage 4 staan een tweetal voorbeeldanalyses)
20:00		Pauze	
20:15	Aanbevelen	Zelfstudie(materiaal)	
20:30	Instructie	Aftrekaanval (Aftrek- en dubbelschaak)	Handleiding stap 2, les 11 (Handleiding stap 3, les 2)
20:45	Verwerken (rondlopen, nakijken, hulp bieden)	Stencils aftrekaanval	Werkboek stap 2, blz 44 t/m 48 (Werkboek stap 3, blz 4, 5 en 6)
20:55	Afsluiten	Uitdelen/opgeven huiswerk	

Avond 5

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Bespreken	Huiswerk (ervaringen vorige training)	(Eventueel antwoorden)
19:10	Instructie	Mat in twee (toegang)	Handleiding stap 2, les 7 (Handleiding stap 3, les 4)
19:25	Laten bedenken	Matbeelden bedenken (bijv met TP of LPp)	(Stencil waarop matbeelden moeten worden aangegeven)
19:40	Partijbespreking	Partij van een cursist (met zomogelijk aandacht voor koningsaanval)	(in bijlage 4 staan een tweetal voorbeeldanalyses)
20:00		Pauze	
20:15	Uitspeelstelling (onderling of simultaan)	Koningsaanval	
20:30	Instructie	Verdedig tegen mat (en/of verdedig tegen dubbele aanval / aftrekaanval)	Handleiding stap 2, les 12 (Handleiding stap 3, les 7 en les 12)
20:45	Verwerken (rondlopen, nakijken, hulp bieden)	Stencils verdedig tegen mat	Werkboek stap 2, blz 50 en 51 (Werkboek stap 3, blz 4, 5 en 6)
20:55	Afsluiten		

Avond 6

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
19:00	Bespreken	Huiswerk (ervaringen vorige training)	(Eventueel antwoorden)
19:10	Instructie	Simpele eindspelregels / technieken (terugkoppelen aan klein plan)	
19:25	Uitspelen (onderling of simultaan)	Uitspeelstelling(en) eindspel	(extra: zelf gemaakt stencil)
19:40	Partijbespreking	Partij van een cursist (met aandacht voor behandelde onderwerpen)	(in bijlage 4 staan een tweetal voorbeeldanalyses)
20:00		Pauze	
20:15	Instructie	Zoekstrategie (herhaling van behandelde onderwerpen)	Bijlage 2a en 2b
20:30	Verwerken (rondlopen, nakijken, hulp bieden)	Mix behandelde onderwerpen	Werkboek stap 2, blz 53 t/m 56 (Werkboek stap 3, blz 2, 3 en meer)
20:45	Vragenlijst invullen	Enquête over ervaringen training	Bijlage bij het 'handboek volwassenen' voor verenigingen.
20:55	Evalueren en afsluiten	Feedback geven op bevindingen. Vervolgcurcus en/of doorstromingnaar club)	

Bijlage 8c (trainer): Leeg Lesschema

Avond ...

Groep:

Datum:

Tijd	Werkvorm	Onderwerp	Materiaal
		Pauze	

Aanwezige deelnemers:

1.	7.	13.
2.	8.	14.
3.	9.	15.
4.	10.	16.
5.	11.	17.
6.	12.	18.